

Mustionov i Celijev prijevod Soranova djela "O ženskim bolestima"

Maleš, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:366894>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za klasičnu filologiju

Ivana Lučića 3

Ivona Maleš

Mustionov i Celijev prijevod Soranova djela *O ženskim bolestima*

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Vladimir Rezar

Komentorica: dr. sc. Nina Čengić

Zagreb, 23. prosinca 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Soran	3
3. Mustion	6
4. Celiје Aurelijan	7
5. Rukopisna predaja	8
6. Centri medicinskog znanja	11
7. Interakcije u medicini	15
8. Povijesne okolnosti koje utječu na zamiranje ili održavanje predaje nekog autora	17
9. Publika	18
10. Metodisti, dogmatisti i empiristi	20
11. Grčki medicinski jezik	23
11. 1. Obilježja grčke medicinske terminologije	25
11. 2. Sufiksacija	26
11. 3. Tvorba složenica	28
11. 4. Metafore iz svakidašnjeg jezika	29
11. 5. Metafore iz drugih tehničkih jezika	30
11. 6. Konotativne metafore	32
12. Latinski medicinski jezik	33
13. Usporedba djela	36

13. 1. Struktura i sadržaj Soranova djela	45
13. 2. Struktura i sadržaj Mustionova djela u odnosu prema Soranovu djelu	49
13. 3. Struktura i sadržaj Celijeva djela u odnosu prema Soranovu djelu	67
14. Jezik Soranova djela	86
15. Jezik Mustionova djela	88
16. Jezik Celijeva djela.....	90
17. Etimologija	91
18. Primjena u nastavi	101
19. Zaključak	103
20. Bibliografija	105
20. 1. Izvori	105
20. 2. Sekundarna literatura	106
20. 3. Internetski izvori	111
21. Popis ilustracija	113
22. Popis tablica	114

1. Uvod

U ovome interdisciplinarnom radu baviti ćemo se djelom *Περὶ γυναικείων παθῶν* Sorana Efeškog i njegovim kasnoantičkim prijevodima Mustiona i Celija Aurelijana. Preko njih prikazati ćemo jedno još nedovoljno istraženo područje antičke civilizacije – grčku i rimsku medicinu, točnije ginekologiju i sve ono što se uz nju veže: prirodu ženskih spolnih organa, bolesti koje ih mogu zahvatiti, porodništvo i primaljstvo.

Na samom početku istaknut ćemo najbitnije podatke o životima autora, pri čemu se najviše oslanjamo na članak Ann Ellis Hanson i Monice H. Green, „Soranus of Ephesus: *Methodicorum princeps*“, knjigu *Soranus' Gynaecology* Owseia Temkina, doktorsku disertaciju Lesley Annette Bolton, *An Edition, Translation and Commentary of Mustio's Gynaecia* i izdanje Miriam F. Drabkin i Israela E. Drabkina, *Caelius Aurelianus, Gynaecia: Fragments of a Latin version of Soranus' Gynaecia from a thirteenth century manuscript*.

Nakon toga, služeći se raznom literaturom, opisati ćemo rukopisnu predaju Soranova, Mustionova i Celijeva djela nadovezujući se na centre medicinskog znanja u antici općenito, interakcije na medicinskom polju, povijesne okolnosti koje utječu na zamiranje ili održavanje predaje nekog autora, čitalačku publiku koja predstavlja važan faktor u shvaćanju recepcije djela u antici te najvažnije medicinske škole onoga vremena bez kojih nije moguće razumjeti temeljne postavke djela koja ovdje proučavamo. Isto tako, reći ćemo nešto o grčkom i latinskom medicinskom jeziku pri čemu za grčki najviše slijedimo prikaz iz Francesce Schironi, „Technical Languages: Science and Medicine“ i Dimitriosa Lipourlisa, „Medical vocabulary“, a za latinski, koji je dosta slabije istražen, većinom koristimo „Il lessico medico antico: caratteri e strumenti della sua differenziazione“ Innocenza Mazzinija i nekoliko članaka D.R. Langslowa.

Zatim ćemo, služeći se poglavito tabličnim prikazom, detaljno predstaviti odnos Soranova grčkog izvornika i Mustionova i Celijeva prijevoda uz vrlo sažet prikaz strukture i sadržaja svakog pojedinog djela te radi lakšeg snalaženja pridodati dvije tablice koje uključuju sve naslove i

prijevide poglavlja iz Mustionova i Celijeva djela. One će nam pomoći u shvaćanju da su prijevodi kojima se u ovom radu bavimo u stvari prerade ili parafraze različite razine vjernog prenošenja Soranova originala.

Nakon toga ćemo, s obzirom da sva tri djela, a posebice Soranovo, obiluju etimologiziranjem, najprije u vrlo kratkim crtama pokušati prikazati razliku između moderne i antičke etimologije, a potom na temelju par izabranih ulomaka iz sva tri djela dati primjere etimologiziranja u Soranovu, Mustionovu i Celijevu djelu, poglavito promatrajući na koji način su antički autori nastojali povezati porijeklo riječi s pojavama i predmetima koje označavaju i kako su grčki termini prevedeni na latinski jezik.

Naposljetku ćemo dati prijedlog kako bi se neki segmenti ovog rada mogli iskoristiti u nastavi, imajući na umu uzrast, usmjerenje i stupanj poznavanja jezika učenika kojima bi se ova tema mogla približiti i predstaviti na različite načine.

2. Soran

O Soranovu se životu zna vrlo malo. Glavni izvori su dva navoda u bizantskoj enciklopediji Suda koji, iako sadrže različite informacije, najvjerojatnije govore o istoj osobi.¹ Na osnovu tih navoda saznajemo da mu se otac zvao Menandar, majka Feba, da je rođen u Efezu, boravio u Aleksandriji te naposljetku živio u Rimu za vladavine cara Trajana (98. - 117.) i Hadrijana (117. - 138.).² Smještanje njegova djelovanja na kraj 1. stoljeća naše ere potkrepljuje činjenica da ga rimski enciklopedist s početka 1. stoljeća, Aulo Kornelije Celzo, ne spominje u svojim djelima, dok ga Galen, koji djeluje u Rimu 2. stoljeća, više puta citira te navodi da nije živ u vrijeme njegova djelovanja.³

Smatra se jednim od najvažnijih predstavnika metodičke medicinske škole i jednim od glavnih izvora o njezinu djelovanju i učenjima. Sveti Augustin ga naziva „*medicinae auctor nobilissimus*“,⁴ a Tertulijan „*methodicae medicinae instructissimus auctor*.“⁵

Po tradiciji je bio autor većeg broja spisa, od kojih je najveći dio izgubljen, a o karakteru i opsegu izgubljenih djela prema sačuvanim naslovima ne možemo zaključiti ništa konkretno.⁶

Korpus njegovih spisa dijeli se na:⁷

A) Filozofski spisi:

1. *O duši I-IV (Περὶ ψυχῆς δ')* - izgubljeno

B) Književni i filološki spisi:

2. *Životi liječnika, smjerovi i škole I-X (Βίοι ἰατρῶν καὶ αἰρέσεις καὶ συντάγματα ι')* -

izgubljeno

¹ Hanson i Green 1994, 982.

² „Sigma,851“ i „sigma,852“, Suda On Line, pristup 16.12.2021 <https://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-html/>.

³ Hanson 1994, 983.

⁴ August. *Contra Iulianum*, V.14.51.

⁵ Tert. *De anima*, VI; Hanson 1994, 1043-1044.; Temkin 1991, xxiv.

⁶ Hanson 1994, 1006.

⁷ Hanson 1994, 1006-1042.; prijevodi naziva djela su, ondje gdje se podudaraju s grčkim naslovima iz primarne literature, prema Škiljan (ur.) 1996, 542-543. U slučaju kad se primarna literatura i navodi iz Škiljan (ur.) 1996, 542-543 ne slažu, prednost je dana grčkim naslovima iz primarne literature, a prijevodi su moji.

3. *Komentari uz Hipokrata* (?) - izgubljeno

4. *O značenju naziva ljudskog tijela* (*Ἐτυμολογίαι τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου*) - izgubljeno

C) Medicinske ilustracije - u firentinskom rukopisu iz 9./10. stoljeća (Bibl. Med. Laur.-Plut. 74,7) sačuvano šezdeset polikromnih ilustracija uz djelo *O povezima* (*Ἐπίδεσμοι*)

D) Medicinski spisi:

6. *Ginekologija I-IV ili O ženskim bolestima* (*Γυναικεῖα δ'* ili *Περὶ γυναικείων παθῶν*) - najbolje sačuvano djelo

5. [*Ginekologija*.:] *Prema pitanjima I-II* (*Cateperotiana*) - izgubljeno ili nije ni postojalo⁸

7. *Sjeme i Živorodnost* (*Σπέρμα* i *Ζωογονία*) - izgubljeno

8. *Akutne bolesti i Kronične bolesti* (*Ὀξέα παθήματα* i *Χρόνια παθήματα*) - izgubljen grčki original, sačuvan latinski prijevod Celija Aurelijana

9. *Uzroci bolesti* (*Αἰτιολογούμενα* ili *Αἰ παθῶν αἰτίαι*) - najvjerojatnije izgubljeno

10. *Zajednički simptomi bolesti* (*Κοινότητες*) - izgubljeno

11. *Vrućice* (*Πυρετοί*) - izgubljeno

12. *Spis o čistoći* (*Ἵγιεινόν*) - izgubljeno

13. *O pružanju pomoći* (*Βοηθήματα*) - izgubljeno

14. *Prijatelj medicinskog umijeća* (*Φιλίατρος*) - izgubljeno

15. *Spravljanje lijekova* (*Φαρμακεῖα*) I-IV (?) - izgubljeno

16. *Priručnik o upotrebi lijekova* (*Μονόβιβλον φαρμακευτικόν*) - izgubljeno

17. *Oko ili Oči* (*Ὁ ὀφθαλμός* ili *Οἱ ὀφθαλμοί*) - izgubljeno

18. *Kirurgija* (*Χειρουργούμενα*) – sačuvan jedan mali fragment pod naslovom *O simptomima prijeloma* (*Περὶ σημείων καταγμάτων*) u firentinskom rukopisu iz 9./10. stoljeća (Bibl. Med. Laur.-Plut. 74,7)

19. *O povezima* (*Ἐπίδεσμοι*) – sačuvano u istom rukopisu gdje i fragment iz djela *Kirurgija* (*Χειρουργούμενα*) zajedno sa šezdeset ilustracija

⁸ Bolton 2015, 63

20. *Prijeporna pitanja (Προβλήματα)* - nepouzdanost postojanja

21. *Klistiri* - za djelo se zna samo po spomenu ibn an-Nadima⁹ kako je Soranovo djelo o klistirima prevedeno na arapski.

Iako je Soran bio utjecajan liječnik te naširoko čitan tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka, njegova su djela skoro u potpunosti zaboravljena tokom srednjeg vijeka. O njegovoj slavi govori podatak da je na Zapadu prevedeno jedanaest od dvadeset njegovih djela već u kasnoj antici, dok su samo četiri od dvjesto Galenovih djela prevedena na latinski. U arapskoj tradiciji situacija je znatno drukčija. Iako su Sorana nazivali *Zlatni*, skoro ništa nije ostalo sačuvano u arapskom prijevodu, za razliku od Galena s čak 128 sačuvanih prijevoda na arapski.¹⁰

Čini se da je Soranov utjecaj u kasnoj antici bio vrlo velik u rimskim provincijama sjeverne Afrike jer svi poznati latinski prevoditelji ili prerađivači njegovih djela potječu iz tog područja. Prvi poznati prerađivač Soranova djela bio je prokonzul Afrike Avijan Vindicijan, koji je preradio Soranovo djelo *Sjeme (Σπέρμα)*.¹¹ Drugi je Celije Aurelijan koji je preradio deset Soranovih djela, od kojih su neka ostala sačuvana. Mustion je također preradio više Soranovih djela, ali su sačuvana samo njegova *Gynaecia*. Četvrti poznati prerađivač je Teodor Priscijan, učenik Vindicijana, koji je preuzeo neke dijelove iz *Περὶ γυναικείων παθῶν* u trećoj knjizi svoga djela *Euporiston*. Poznata je i jedna prerada Soranovih ginekoloških spisa bez imena autora pod naslovom *Liber geneciae ad Soteris obsetrix*, koja se u obliku dijaloga između primalje Sotere i Sorana bavi pitanjima o začeću, trudnoći, porođaju i dojenju.¹²

⁹ Arapski bibliograf i biograf iz 10. stoljeća (?-995), najpoznatiji po pisanju enciklopedije Kitāb al-Fihrist („Katalog“): Fück 1971.

¹⁰ Hanson 1994, 1042-1045.

¹¹ Bolton 2015, 15-16.

¹² Hanson 1994, 1045-1049.; Langslow 2000, 53.

3. Mustion

O Mustionovu (ili Muscijevu) životu ne zna se gotovo ništa. Pretpostavlja se da je rodom bio iz sjeverne Afrike i da je živio u 6. stoljeću poslije Krista. Osnovica za pretpostavku o njegovu porijeklu spomen je nekoliko punskih naziva za biljke u njegovu djelu - *zen(z)ur* (dvornik), *boba* (sljez) i *ginga* (bunika). Također, imena slična njegovu (*Mustius i Mustiolus*) česta su na epigrafskim spomenicima u sjevernoj Africi.¹³ Zbog navedenih razloga pretpostavlja se da je pripadao sjevernoafričkoj medicinskoj školi.¹⁴

Preveo je na latinski nekoliko Soranovih djela: *O pružanju pomoći* (*Boethematicus; Βοηθήματα*), *Prijatelj medicinskog umijeća* (*Philiatros; Φιλίατρος*), *Oko* (*Ophthalmicus; Ὁ ὀφθαλμός*), *Kirurgija* (*Chirurgumenus; Χειρουργούμενα*), *Vrućice* (*Commentarius februm; Πυρετοί*) i *O ženskim bolestima* (*Gynaecia; Περὶ γυναικείων παθῶν*).¹⁵ Samo je posljednje djelo sačuvano i to u obliku parafraze koja je najvećim dijelom sastavljena u obliku pitanja i odgovora. U starijoj se znanstvenoj produkciji većinom ponavljala teza Valentina Rosea koji je kao predložak Mustionovu djelu pretpostavljao nepotvrđena Soranova djela *Cateperotiana* i *Triacontas*. No, posljednja istraživanja koja je provela Lesley Bolton pokazuju da je katehetički oblik Mustionova spisa ipak njegov osobni pečat, a ne Soranov utjecaj.¹⁶

Vjerojatno nije znao za Celijevu preradu budući da on ne posuđuje od njega, nego koristi samo grčki original.¹⁷

¹³ Problem s tim nazivima za biljke je to što je punski vjerojatno izumro već krajem 4. stoljeća, cf. Adams 2004, 230-240; također, drugi sjevernoafrički medicinski autori ne koriste te nazive nego latinizirane grčke sinonime za gore spomenute biljke: *polygonos*, *malva* i *hyoscyamos*.

¹⁴ Bolton 2015, 4-6; 20.

¹⁵ Latinski naslovi temelje se na navodu u 1. i 128. poglavlju Mustionovih *Gynaecia* na osnovu kojeg možemo pretpostaviti koja su Soranova djela u pitanju: Bolton 2015, 136-139.

¹⁶ Bolton 2015, 52-67; Ipak nije čitavo u katehetičkom obliku već dvije trećine, dok su preostala 32 poglavlja, koja se tiču ozbiljnijih ginekoloških problema, napisana u nekatehetičkom obliku, Bolton 2015, 10.

¹⁷ Drabkin i Drabkin 1951, viii.

4. Celije Aurelijan

Celije Aurelijan potječe iz grada Sicca Veneria (današnji El Kef) u sjevernoj Africi, a djelovao je krajem 4. ili početkom 5. stoljeća.¹⁸

Preveo je na latinski deset Soranovih spisa: *O ženskim bolestima (Gynaecia; Περὶ γυναικείων παθῶν)*, *Brze ili akutne bolesti (Celeres sive acutae passionis; Ὀξέα παθήματα)* u tri knjige, *Spore ili kronične bolesti (Tardae sive chronicae passionis; Χρόνια παθήματα)* u pet knjiga, *O uzrocima bolesti (De passionum causis; Αἱ παθῶν αἰτίαι)*, *O groznicama (De febribus; Πυρετοί)*, *Higijena (Υγιεινόν)*, *O posebnim pomagalicama (De specialibus adiutoriis; Βοηθήματα)*, *Lijekovi (Medicamina; Φαρμακεία)*, *Kirurške operacije (Chirurgumena; Χειρουργούμενα)*, *Problemi (Problemata; Προβλήματα)*.

Njegovo djelo *Medicinski odgovori (Responsiones medicinales)*, koje je izvorno obuhvaćalo devet ili više knjiga, predstavlja kompilaciju građe posuđene od Sorana u obliku pitanja i odgovora, a zamišljeno je kao skup medicinskih pojmova namijenjenih liječnicima koji pripadaju metodičkoj medicinskoj školi.

Djela koja su ostala sačuvana su *Brze ili akutne bolesti (Celeres sive acutae passionis)* u tri knjige i *Spore ili kronične bolesti (Tardae sive chronicae passionis)* u pet knjiga te dijelovi iz *Responsiones medicales* pod naslovima *Ljekarski propisi (Salutaria praecepta)* i *O dijagnostici unutarnjih bolesti (De significatione diaeticarum passionum)*, kao i dijelovi iz *Gynaecia* u dvije knjige.¹⁹

Pri prevođenju Sorana Celije izbacuje gotovo sve doksografske i povijesne dijelove, ali u dijelovima gdje to ne radi, prevodi ga poprilično doslovno.²⁰

¹⁸ Hanson 1994, 1046.; Drabkin 1951, x-xii.

¹⁹ Hanson 1994, 1046.; Langslow 2000, 66.; Škiljan (ur.) 1996, 108.

²⁰ Drabkin 1951, ix.

5. Rukopisna predaja

Soranovo djelo *Περὶ γυναικείων παθῶν* sačuvano je u samo jednom rukopisu (Codex Parisinus Graecus 2153) iz 15. stoljeća. Tekst je bio problematičan za izdavanje budući da je bio interpoliran s ulomcima iz šesnaeste knjige djela *Βιβλία ἰατρικὰ ἑκκαίδεκα* Aetija iz Amide.²¹

Najstarije izdanje priredio je Friedrich Reinhold Dietz 1838. godine,²² zatim Franz Zacharias Ermerins 1869.,²³ a nakon njega Valentin Rose 1882.²⁴ Najnovije izdanje je ono Johannes Ilberga iz 1927.,²⁵ koji u sklopu izdavačkog projekta *Corpus Medicorum Graecorum* izdaje Soranov ginekološki spis pod nazivom *Gynaeciorum libri IV*. U tom se izdanju nalaze i ostali prežitci Soranova medicinskog korpusa od kojih su sačuvani samo ulomci.²⁶ Ilbergovu izdanju prethodila je i opsežna studija u kojoj su predstavljena dotadašnja saznanja o ginekološkim spisima vezanima uz Sorana.²⁷

Soran je preveden i na moderne jezike - engleski, njemački i francuski.²⁸ Posljednja dva prijevoda, Temkinov engleski i francuski Burguièrea, Gourevitcha i Malinasa, napravljeni su prema Ilbergovu izdanju, a francusko sadrži i neka poboljšana čitanja. Prethode im kvalitetni uvodi u kojima su predstavljena najnovija saznanja vezana uz Sorana i njegovo djelo o ginekologiji.²⁹

Celijeve *Gynaecia* doživjele su sličnu sudbinu kao i grčki izvornik. Djelo je sačuvano u samo jednom rukopisu iz 13. stoljeća interpolirano s Mustionovom preradom istog Soranova djela i na trenutke se ne može raspoznati granica između njihovih tekstova, odnosno, teško je procijeniti

²¹ Aetijevo djelo se često krivo naziva *Četveroknjižjem* (*Τετράβιβλον*) prema podjeli koja je nastala tek kod novovjekovnih priređivača i prevoditelja, tako i u Škiljan 1996, 3; cf. Scarborough 2013, 744.

²² Dietz 1838.

²³ Ermerins 1869.

²⁴ Rose 1882; Temkin 1991, xlv-xlix.

²⁵ Ilberg 1927.

²⁶ Pristupljeno 10.12.2021 http://cmg.bbaw.de/epubl/online/cmg_04.php?p=181; ta su ostala djela *De signis fracturarum*, *De fasciis*, *Vita Hippocratis secundum Soranum*.

²⁷ Ilberg 1910.

²⁸ Temkin 1951; Lüneburg 1894; Burgièrea, Gourevitch i Malinas 1988.

²⁹ Nutton 1988, 501-502.

koji su dijelovi isključivo Celijevi.³⁰ Sve do 1951. godine djelo je bilo poznato samo u fragmentarnom obliku iz ranosrednjovjekovnih latinskih rukopisa Oribasija.³¹

Mustionova je prerada najbolje potvrđena u rukopisnoj tradiciji: od ukupno trinaest sačuvanih rukopisa, oni koji su najstariji, B i L, potječu iz 9. i (ili) 10. stoljeća i na osnovi njih je izdano najnovije izdanje djela *Gynaecia*, nadopunjeno čitanjima iz mlađeg rukopisa H iz 11. stoljeća.³² Rukopis B, koji je ujedno i najstariji, sadrži trinaest ilustracija *fetus-in-utero* i dosad najstariji poznati prikaz maternice u obliku dijagrama.³³

Ilustracija 1. Ilustracija maternice, Brussels MS 3701-15, f.16v. 9.st.

Kataloške oznake tih rukopisa su: Brussel, Bibliothèque Royale de Belgique MS 3701-15 iz 9. stoljeća, Firenca, Biblioteca Medicea-Laurenziana Pluteus 73 cod.1 iz 9. ili 10. stoljeća,³⁴ te Kopenhagen, Det Kongelige Bibliotek, Gamle kongelige Samling MS 1653 iz 11. stoljeća.

³⁰ Drabkin 1951, ix; ovaj je rukopis zanimljiv primjer srednjovjekovne znanstvene erudicije, budući da predstavlja stvarni primjerak zbornika medicinskog sadržaja koji je trebao sačinjavati knjižnicu čitava ljudskog znanja koju je zamislio Richard de Fournival, učenjak iz 13. stoljeća. Celijev prijevod očito je kolao među europskim samostanima tokom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, budući da se spominje u još dva popisa knjiga iz 12. i 15. st.

³¹ Izdano u: Rose 1882, 141-148.; Drabkin 1951, v-ix.

³² Bolton 2015, 96-103.

³³ Bolton 2015, 67, 71.

³⁴ Dostupan u mrežnom izvoru, pristupljeno 10.12.2021
<http://opac.bmlonline.it/Record.htm?idlist=2&record=748912456619>.

U bizantsko je doba Mustionovo djelo prevedeno na grčki, pa je došlo do pogrešnog poistovjećivanja Mustiona s Moshionom, grčkim autorom kojeg spominje Soran.³⁵

Mustion je bio vrlo popularan sve do renesanse, posebice među kompilatorima koji su osobito cijenili porodničarski materijal unutar djela. Često kopiran dio njegova djela bile su ilustracije *fetus-in-utero* koje su se i posebno izdavale.³⁶ Ilustracije su vjerojatno bile prisutne i u Soranovu originalu, sudeći po drugim sačuvanim ilustracijama u čuvenoj medicinskoj kompilaciji, Codex Laurentianus Pluteus Graecus LXXIV, 7, uz Soranovo djelo *O povezima* (*Ἐπίδεσμοί*).³⁷

S izdavanjem tog djela krenulo se dosta rano u povijesti izdavaštva - prvo izdanje u kojem se nalazi i Mustionovo djelo kompilacija je ginekoloških djela objavljena 1566. Drugo izdanje je latinski prijevod grčkog prijevoda Mustionova ginekološkog djela objavljeno 1793. godine. Tokom 19. stoljeća objavljeno je par izdanja Mustionova teksta, većinom uz već spomenuta izdanja Soranove *Ginekologije*, za što je ponajviše zaslužan Valentin Rose.

Tokom 20. stoljeća zamire interes za proučavanjem Mustiona, a Soran dolazi u prvi plan.³⁸ Najveći doprinos u proučavanju Mustiona nesumnjivo je disertacija Lesley Annette Bolton iz 2015. godine.

³⁵ Bolton 2015, 2; Temkin 1991, xlv.; Hanson 1994, 1046-1047.

³⁶ Bolton 2015, 2-3.

³⁷ Ilberg 1927, table I-XV; Seewald, 2013; rukopis dostupan u mrežnom izvoru <http://opac.bmlonline.it/Record.htm?idlist=4&record=753812457109>.

³⁸ Bolton 2015, 91-95.

6. Centri medicinskog znanja

Liječništvo kao jedan od važnijih aspekata djelovanja ljudi u zajednici prisutno je u grčkoj književnosti već od njenih samih početaka. Već u Homerovim i Heziodovim djelima nalazimo spomene raznih bolesti, molitvi upućenih bogovima u svrhu ozdravljenja, slučajeve ozdravljenja od božje ruke i slično. Prva lječilišta kao središta religijske medicine pojavljuju se ponajviše vezano uz kult boga Asklepija, Apolonova sina, iako nije poznato kada Apolon ustupa mjesto sinu kao predstavniku liječništva.³⁹ Hramska lječilišta bez znatnog gubitka na važnosti djeluju i kasnije, kad se već javlja profesionalna sekularna medicina, čemu su svjedoci posvetni natpisi iz kasnijih perioda pronađeni na prostorima takvih hramskih kompleksa. Liječničke tretmane i savjete pružale su i razne druge osobe: magi, prodavači bilja, primalje i drugi.⁴⁰

Prva ozbiljnija medicinska istraživanja povezuju se, kao i početak filozofije uz koju je antička medicina kroz svoje čitavo trajanje blisko povezana, s jonskim područjima zapadne obale i otoka Male Azije te južnom Italijom.⁴¹ Malo je poznato o djelovanjima autora toga perioda. Znamo da su neki predsokratski filozofi bili zainteresirani za medicinu, ponajprije teoriju medicine. Važniji predstavnici su: Empedoklo iz Akraganta, s teorijom o četiri elementa, koja se pokazala bitnom u stvaranju humoralne patologije; Anaksagora i Diogen iz Apolonije i njihove teorije o postanku čovjeka i unutrašnjoj strukturi tijela te Alkmeon Krotonjanin koji je tvrdio da je zdravlje povezano s uravnoteženošću tjelesnih stanja.⁴²

Iako ne prvi, najvažniji predstavnik začetaka medicinske misli među Grcima zasigurno je Hipokrat s Kosa (460. - 377. pr. Kr.), čiju je biografiju napisao Soran.⁴³ Smatra se da je upravo on uveo u medicinu humoralnu teoriju o ljudskom tijelu.⁴⁴ Pod njegovim imenom sačuvao se niz djela, za koja se već u antici znalo da ne pripadaju isključivo njemu, već da je dio nastao od njegovih

³⁹ U epici je Apolon upravo taj na koga se heroji pozivaju u potrebi liječenja; Longrigg, 1998, 8-10; Vallance 2016.

⁴⁰ Vallance 2016.

⁴¹ Bolton 2015, 10.

⁴² Vallance 2016.

⁴³ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Hipokrat“, pristupljeno 17.12.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25671>; Ilberg 1927, 175.

⁴⁴ Magner 2005, 98; Jouanna 2012, 335.

učenika ili oponašatelja. Erotijan je kategorizirao njegova djela, a bitnim komentatorom je postao najpoznatiji grčki liječnik Galen. Danas je općepoznata *Hipokratova zakletva* koja predstavlja pokušaj stvaranja liječnikog standarda u antici.⁴⁵

Aristotel i njegovi učenici također su uvelike doprinijeli medicinskom znanju.⁴⁶ Osim filozofskih djela koja su najveći dio današnjeg proučavanja Aristotela, on se bavio i raznim prirodoslovnim problemima, većinom vezanima uz biologiju i zoologiju, u koje je često uključivao i medicinska saznanja ili koja su vodila u kasnijim vremenima do drugih medicinskih spoznaja.⁴⁷ Mnogo je raspravljao i o samoj prirodi liječništva, što ga uz Galena stavlja u red rijetkih sačuvanih autora koji su se bavili filozofijom medicine.⁴⁸

Uz Aristotela još djeluje i njegov učenik Teofrast (372. - 287. pr. Kr.), ali on je u svom radu više usmjeren na botaniku.⁴⁹

Poslije Aristotela i Teofrasta najveću ulogu u razvoju medicine ima ptolemejska Aleksandrija. Najvažnija imena tog perioda svakako su Herofil (335. - 280. pr. Kr.)⁵⁰ i njegov mlađi suvremenik Erazistrat (305. - 245. pr. Kr.),⁵¹ koji su se najviše bavili proučavanjem anatomije ljudskog tijela. Iako je seciranje ljudskog tijela inače predstavljalo vjerski, moralni i estetski tabu, ono se u njihovo vrijeme u Aleksandriji aktivno promoviralo u ime znanstvenih otkrića.⁵² Erazistrat je izuzetan zbog toga što je, uz sav ostali medicinski rad, osmislio i posebnu teoriju o tijelu koja je

⁴⁵ Vallance 2016.

⁴⁶ Važno je napomenuti da je Aristotelov otac Nikomah bio liječnik na dvoru makedonskog kralja Aminte III., a u antici je liječništvo često bilo obiteljsko zanimanje koje se prenosilo s oca na sina što pomaže u shvaćanju Aristotelova interesa za medicinu i njoj bliska područja.

⁴⁷ Ta djela su: *Historia animalium*, *De generatione animalium*, *De motu animalium*, *De partibus animalium*, *De incessu animalium*, *De anima* i djela koja spadaju u tzv. *Parva naturalia*.

⁴⁸ Baker 2021, pristupljeno 11.12.2021 <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/apeiron-2019-0052/html>; Galen, *Quod optimus medicus sit quoque philosophus*.

⁴⁹ Djela *Historia plantarum* i *De causis plantarum*.

⁵⁰ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Herofil“, pristupljeno 17.12.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25195>

⁵¹ Hrvatska enciklopedija s. v. „Erazistrat“, pristupljeno 17.12.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=18199>

⁵² Bolton 2015, 12.

znatno odudarala od široko zastupljene humoralne teorije, a koja je govorila o trodjelnoj tjelesnoj mreži sazdanoj od živaca, vena i arterija. Vene su prema njemu kroz tijelo prenosile krv, a arterije materiju zvanu *pneuma* koja je postankom povezana sa zrakom. Tu je tezu Galen žustro osporavao.⁵³

Za razumijevanje povijesti grčke medicine treba imati na umu da u antici nije postojala jedna škola medicinske misli, nego više različitih škola, ili, kako se u literaturi nazivaju, sekti, koje su vremenski i prostorno supostojale kroz više stoljeća i koje su se pozivale na različite medicinske autoritete u svome djelovanju. Međutim, teško je donijeti konkretne zaključke o djelovanju članova tih grupacija i njihovoj samostalnosti ili zajedništvu na metodološkom planu, budući da se jako malo originalnih djela sačuvalo te većinu informacija nalazimo u djelima autora kao što je Galen koji je opisivanju njihova djelovanja pristupao izrazito polemički.⁵⁴ A i sačuvana djela, kao što su Soranova, pružaju ponekad zaključke oprečne onima koji se mogu izvući iz Galenovih djela.⁵⁵

O povijesti rimskog liječništva i medicine zna se puno manje. Iz vremena Republike ne postoji nijedan sačuvan medicinski spis, jedine spomene liječništva nalazimo u djelu o poljodjelstvu Katona Starijega, *De agricultura*, te Varonovim *Res rusticae*. Grčki liječnici su u to vrijeme većinom djelovali u gradovima, dok je na selu glavnu ulogu imao *pater familias* i tradicionalna narodna medicina.⁵⁶

U carskom razdoblju najvažniji medicinski autor je već spomenuti Aulo Kornelije Celzo od koga nam je sačuvano prvo medicinsko djelo napisano na latinskom, *De medicina*, koje je bilo dijelom veće enciklopedije pod nazivom *Artes* koja je obrađivala poljodjelstvo, medicinu, strategiju, retoriku, filozofiju i pravo.⁵⁷

⁵³ Vallance 2016.

⁵⁴ Caldwell 2018, 1-7.

⁵⁵ Caldwell 2018, 5.

⁵⁶ Bolton 2015, 13.

⁵⁷ Hrvatska enciklopedija, s. v. „Aulo Kornelije Celzo“, pristupljeno 11. 12. 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11181>

Soran je imao znatan utjecaj na sjevernoafričku medicinsku školu, s kojom se povezuju i naša dva prerađivača njegova djela o ginekologiji. Naime, u Kartagi je, unatoč političkim i vjerskim previranjima u 4. i 5. stoljeću, došlo do procvata znanstvene aktivnosti i iz tamošnje je medicinske škole poteklo mnogo medicinskih kompilacija napisanih na latinskom jeziku.⁵⁸

⁵⁸ Bolton 2015, 15; Langslow 2000, 63.

7. Interakcije u medicini

O interakcijama između različitih autora i njihovoj izmjeni ideja i znanja teško je donositi sasvim pouzdane zaključke. Informacije koje su se do danas sačuvale jako su oskudne i raštrkane po djelima raznih autora. Međutim, već na primjeru određivanja vremena Soranova djelovanja možemo vidjeti koliko i te oskudne informacije mogu doprinijeti istraživanju povijesti medicine. Naime, izvori za datiranje su spomeni, odnosno nedostatak spomena u drugih autora ranocarskog perioda za koje su se sačuvali konkretni datumi rođenja i smrti. Kako što smo već na početku rekli, za datiranje Soranova djelovanja služe rimski enciklopedist Aulo Kornelije Celzo (1. stoljeće), koji ga ne spominje u svojim djelima te možemo pouzdano znati da ne djeluje tokom 1. stoljeća, dok Galenovo (129. - 199.) spominjanje Sorana u svojim djelima služi kao pripomoć u okvirnom datiranju njegova djelovanja.⁵⁹ Već spomenuti Galenovi navodi o medicinskim sektama dobar su izvor za shvaćanje na koji su način u antici liječnici mogli međusobno komunicirati i dijeliti svoja saznanja izvan rasprava unutar djela koja su pisali.

Ne smijemo zaboraviti ni na epigrafske spomenike koji imaju važnu ulogu u proučavanju liječnika i drugih zdravstvenih djelatnika koji se nisu bavili pisanjem ili čija se imena i djela nisu sačuvala ni u kakvu drugom obliku. Epigrafski spomenici pružaju podatke i o ekonomsko-socijalnim aspektima života liječnika u antičkoj Grčkoj i Rimu budući da se iz epigrafskih natpisa i opreme spomenika može dosta zaključiti o utjecaju koji su imali u društvu, ponajprije kroz prizmu ekonomske moći kojom su raspolagali.⁶⁰

S druge strane, podatci o prevoditeljima grčkih medicinskih djela između 4. i 6. stoljeća, pružaju uvid u promjene koje su se događale za vrijeme kasnog Carstva. Važni centri medicinskog znanja postaju sjeverna Afrika i sjeverna Italija, dok Rim, kao što je i opća težnja tokom kasne antike, postaje manje važan centar i kulturno i politički. U Africi nastaju svi danas poznati prijevodi

⁵⁹ Hanson 1994, 983.

⁶⁰ Vedeshkin 2018; Theocharis 2020; Bolton 2015, 27-35.

Sorana, a većina ostalih medicinskih prijevoda toga perioda nastaje negdje na području sjeverne Italije, najvjerojatnije u Raveni.⁶¹

⁶¹ Adams 2007, 473-475.

8. Povijesne okolnosti koje utječu na zamiranje ili održavanje predaje nekog autora

Vrlo je teško dati točne odgovore na pitanje zašto su se i kako izgubili neki autori ili njihova djela. Mnogi faktori su odigrali svoju ulogu, od prirodnih katastrofa, ratova, političkih i društvenih promjena, promjene književnih, znanstvenih i obrazovnih paradigmi i sl. Što se tiče Sorana, nekoliko je faktora zasigurno bilo važno. Jedan od njih je pojava drugih autora koji su pisali o istim temama, kao što je Galen, te je samim time postao određenoj skupini čitalaštva nezanimljiv, iako još uvijek iznimno cijenjen. Dobar primjer toga je arapska medicinska recepcija, koja naziva Sorana *Zlatnim*, ali stavlja njegova djela u drugi plan u odnosu na Galena i druge kasnije autore.⁶²

Drugi faktor koji je vjerojatno odigrao presudnu ulogu u slabijoj diseminaciji Soranova djela je ograničeno poznavanje grčkoga jezika na Zapadu gdje je Soranovo stvaralaštvo i nastalo.⁶³

Osim činjenice da grčki jezik slabi po važnosti, treba razmotriti i to da zbog promjena u školstvu tokom srednjeg vijeka i drugi antički autori ne preživljavaju ili jedva preživljavaju srednji vijek. Naime, u glavnim intelektualnim krugovima ranog srednjeg vijeka, smještenima uglavnom u karolinškim samostanima, prednost u prepisivanju imaju tekstovi vezani uz trivij (gramatika, retorika, dijalektika) i Crkvu, dok se tekstovi vezani uz kvadrivij (aritmetika, astronomija, geometrija i teorija glazbe), i oni koji su bili izvan sedam slobodnih umijeća, prepisuju samo u iznimnim slučajevima, ovisno o potrebama prepisivača ili institucija u kojima su se nalazili. U tim promjenama u školstvu odigrali su ulogu i sastavljači enciklopedija koji su zbog kvalitete svojeg rada učinili bespotrebno prepisivanje autora iz kojih su izvlačili informacije. Najbolji primjer toga zasigurno su *Etimologije* Izidora Seviljskoga.⁶⁴

⁶² Temkin 1991, XXIX.

⁶³ O' Hogan.

⁶⁴ Scrivner 1980, 427-444.; Barber 2008, 97; Barney et al. 2006, 24-26.

9. Publika

O čitalačkoj publici možemo zaključivati na temelju internih ili eksternih podataka. U interne spada sam tekst, odnosno navodi autora, svako obraćanje čitatelju, svrha djela, tematika djela koji su eksplicitni ili implicitni. Eksterni podaci su podatci iz drugih izvora o publici koja je čitala ili slušala određeno djelo.

Informacije o pismenosti i poznavanju jezika na određenom prostoru i u određenom vremenskom periodu također mogu biti korisne pri razmišljanju o tome koliko je neko djelo moglo biti utjecajno. U slučaju djela koja se ovdje obrađuju većina podataka je indirektnog karaktera.

Već iz informacija o razini pismenosti možemo zaključiti da je publika bila izuzetno ograničena. Naime, u periodu u kojem Soran djeluje, pismenost nije premašivala 15% među čitavom populacijom, a među ženama je vjerojatno bila još niža.⁶⁵ Uzevši u obzir da je osoba ne samo trebala biti pismena, nego pismena i na grčkom jeziku, što vjerojatno nije bio čest slučaj, osim među visoko obrazovanim ili u gradovima s visokim postotkom govornika grčkoga jezika, preostaje zaključak da su Soranovo djelo čitali ponajprije kolege liječnici, pripadnici obrazovane rimske elite, ili one rijetke primalje koje su poznavale grčki jezik i pismo.⁶⁶ To naravno ne isključuje mogućnost da je veći broj ljudi mogao imati pristup njegovu djelu putem (usmenih) poduka. Primjerice, pismeni su liječnici mogli podučavati svoje žene koje su bile primalje, kao u slučaju Skribonije Atike, ili su mogli čitati ili prevoditi svojim kolegama koji nisu znali grčki.⁶⁷

Velike promjene u pismenosti čitalačke publike, posebice s obzirom na grčki jezik, vidimo između 4. i 6. stoljeća kada se javlja veliki broj prijevoda s grčkoga na latinski jezik. Osim pismenosti, velik faktor u recepciji bila je razina obrazovanosti čitalačke publike. Upravo se ona smatra jednim od glavnih poticaja za Mustionovu preradu Soranova djela u katehetički oblik i glavnim razlogom diseminacije toga djela zbog njegove veće praktičnosti.⁶⁸

⁶⁵ Bolton 2015, 35.

⁶⁶ Bolton 2015, 55.

⁶⁷ Bolton 2015, 31-32.

⁶⁸ Bolton 2015, 48.

Među autorima koje obrađujemo jedino Mustion izričito napominje da je svoje djelo napisao s namjerom da približi ginekološko znanje primaljama koje ne znaju grčki jezik na kojem su najčešće bila napisana djela koja su im bila potrebna za obavljanje njihova zanimanja.⁶⁹ On je, kao i Celijski, u svojoj preradi većinom izostavljao sav diskurzivni, doksografski i etimološki materijal pa je, kao rezultat toga, njegovo djelo usmjereno ponajviše na praktične strane primaljskog zanimanja.⁷⁰

Za Celijski se prepostavlja da su mu, kao i ostatku sjevernoafričkog prevodilačkog kruga kojem je pripadao, publika bili liječnici.⁷¹

⁶⁹ Bolton 2015, 136-139.

⁷⁰ Bolton 2015, 1.

⁷¹ Bolton 2015, 30.

10. Metodisti, dogmatisti i empiristi

U Aleksandriji 3. stoljeća prije Krista pojavile su se dvije teorijske škole ili sekte koje su se razlikovale po filozofskim i znanstvenim načelima. Štoviše, postojale su razlike i među pojedincima unutar iste škole.⁷²

Pripadnici takozvane dogmatske škole smatrali su da se medicina treba temeljiti na racionalnom znanstvenom istraživanju. Zagovarali su sekciju i eksperimentiranje kako bi objasnili bolesti i njihove skrivene uzroke. Najvažniji predstavnici ove škole bili su aleksandrijski anatomi Herofil i Erazistrat koji su djelovali u 3. stoljeću prije Krista.⁷³

Njihova suprotnost su empiristi, koji su negirali mogućnost shvaćanja prirode i odbacivali sekciju i istraživanje skrivenih uzroka bolesti. Kao što se može zaključiti iz njihova imena, iskustvo je bilo njihovo temeljno načelo, a bolesti su dijagnosticirali promatrajući njihove simptome.⁷⁴ Filin iz Kosa i Serapion iz Aleksandrije ubrajaju se među njihove najznačajnije predstavnike.⁷⁵

Kao reakcija na ove dvije škole, u Rimu je u 1. stoljeću prije Krista nastala metodička medicinska škola. Asklepijad iz Pruse u Bitiniji, liječnik i govornik, iznosi medicinsku teoriju koja ima mnoge poveznice s Epikurovim učenjem o atomima: tijelo je skup atoma koji se neprestano kreću i nevidljivih pora koje prenose tjelesne tekućine i pneumu. Ovisno o veličini, obliku, broju i kretanju čestica, stanju pora i njihovu sadržaju, čovjek je mogao biti zdrav ili bolestan. Asklepijad je pri liječenju inzistirao na masaži, šetnji, pasivnu vježbanju, hladnoj vodi, kupanju i umjerenosti u hrani i vinu.⁷⁶

Njegov učenik Temison iz Laodikeje dodatno je modificirao njegovu teoriju u sustav u kojem se sve bolesti mogu objasniti preko njihovih zajedničkih karakteristika: ili je protok čestica bio sužen/stegnut (*status strictus*) pa ga je trebalo „proširiti/opustiti”, u fluksu/proširen (*status*

⁷² Temkin 1991, xxv.; Drabkin 1951, 504.

⁷³ Temkin 1991, xxv.

⁷⁴ Temkin 1991, xxvi.

⁷⁵ Oxford Classical Dictionary, s. v. “Empiricists”, pristupljeno 10.12.2021. <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8162>

⁷⁶ Temkin 1991, xxvi.; Frede 1987, 272.

laxus) pa ga je trebalo „suziti/stegnuti”, ili kombinacija ovih dvaju stanja (*status mixtus*).⁷⁷ Glavni tehnički termini koje su metodisti koristili kako bi opisali *status strictus* i *status laxus* bile su grčke riječi *στέγνωσις* i *ρύσις*. Soran vrlo često koristi riječi *πύκνωσις*, *τάσις*, *διάτασις*, *ἐσφιγμένον* itd.

Soran obraća pozornost na faze bolesti, odnosno na njen početak, vrhunac i završetak. Također, nije od malog značaja je li bolest akutna, kronična ili obilježena napadajima i pogoršanjima s jedne strane, a s druge remisijama (slabljenjem/popuštanjem) i intervalima. Soran tijekom početne faze ili napadaja (*ἐπίτασις*), kada su simptomi najjači, preporučuje blag tretman, a kad se simptomi malo smire, primjenjuje drastične mjere, posebno ako bolest postane kronična. Tada pribjegava takozvanom cikličkom liječenju, usmjerenom na promjenu cjelokupnog sastava organizma. To se liječenje sastoji od dva ciklusa: prvi je restorativni (*cyclus resumptivus*) tijekom kojeg se jača snaga pacijenta, a drugi je metasinkritički (*cyclus recorporativus*) koji uključuje pomno reguliranu prehranu i drastično lokalno liječenje. Prehrana uključuje trpke i jetke sastojke, a lokalno liječenje je kirurške ili farmakološke naravi. U vrlo teškim slučajevima izaziva se povraćanje. Nije bilo nužno da svaki pacijent prođe cijeli ciklički tretman, ali se uvijek u obzir uzimao vremenski element.⁷⁸

Metodisti su uveli pojam pasivnog vježbanja kako bi se potaknulo uravnoteženije kretanje čestica kroz pore. Osuđivali su načine liječenja koji su, po njihovu mišljenju, bili nepotrebno oštri i štetni.⁷⁹

Međutim, metodička škola je imala i brojne nedostatke. Njeni su sljedbenici smatrali da nije nužno istraživati uzroke bolesti, pri liječenju su se oslanjali prvenstveno na ono što je vidljivo i očito jer su vjerovali da samo na taj način mogu jamčiti pouzdan tretman. Podcjenjivali su znanje anatomije, fiziologije i humoralne patologije, a postoje i zapisi da su neki metodisti radili bez dovoljno obrazovanja i prakse. Primjerice, Galen spominje da je Tesal iz Trala,⁸⁰ rani sljedbenik

⁷⁷ Celsus, *Med.*, 54.

⁷⁸ Temkin 1991, xxxv.

⁷⁹ Jones-Lewis 2016, 398; Temkin 1991, xxvii, xxxii – xxxv.

⁸⁰ Jones-Lewis 2016, 398.

metodičke medicinske škole i dvorski liječnik cara Nerona, tvrdio da svoje studente obučava u liječničkom umijeću u samo šest mjeseci.⁸¹

Soran je najistaknutiji predstavnik ove medicinske škole i većinu onoga što danas o njoj znamo možemo zahvaliti upravo njemu i njegovu djelu *Περὶ γυναικείων παθῶν*. Čak i Galen, žestoki kritičar metodista općenito, a posebno Tesala iz Trala, ne govori ništa loše o Soranu. To nam govori o činjenici da su postojale razlike i neslaganja među članovima iste škole, ali i o poštovanju koje je Soran uživao čak i od svojih neistomišljenika.⁸²

⁸¹ Jones-Lewis 2016, 398.; Frede 1987, 269; Stempsey 2005, 223.

⁸² Temkin 1991, xxv, xxix.

11. Grčki medicinski jezik

Grčki medicinski jezik već je u helenističkom razdoblju percipiran kao *Fachsprache*, odnosno jezik koji laici obično ne razumiju i ne koriste, što dokazuje činjenica da su već tada postojali rječnici medicinskih izraza.⁸³ Iako već kod najranijih autora koji se bave medicinom i medicinskom mišlju vidimo početke stvaranja specifičnog medicinskog tehničkog vokabulara, ipak ne možemo govoriti o ustaljenoj uporabi termina.⁸⁴ Problem pri odvajanju tehničkih termina i grčkog medicinskog jezika, posebice u ranijim periodima predstavlja činjenica što je granica između književnog i znanstvenog djela bila puno fluidnija nego što je to danas.⁸⁵ Kao faktore prisutne kod tvorbe tehničkog jezika, osim nekorištenja i teškog razumijevanja od strane onih koji nisu stručni u određenom području, možemo navesti i to da tehnički jezici teže standardiziranom, ekonomičnom i preciznom stilu, u kojem jednoznačnost ima prednost pred višeznačnošću te da se u izražaju pribjegava riječima koje su jezično neutralne.⁸⁶

Polisemija je često izazivala zabunu, osobito u ranijem razdoblju i za manje dijelove tijela poput mišića, živaca i krvožilnog sustava. Različiti organi imali su iste nazive: *φάρυγξ* je označavao ždrijelo, jednjak, dušnik i grkljan, a *δίδυμοι* su bili i testisi i jajnici.

Ponekad je isti izraz označavao i anatomske dio i bolest koja taj dio zahvaća: imenica *σταφυλή* označavala je uvulu, ali i upalu uvule.

S druge strane, jedan organ nazivan je različitim imenima. Mrežnica je bila *χιτὼν ἀμφιβληστροειδής* „nalik na mrežu“, *ἀραχνοειδής* „nalik na paukovu mrežu“ ili *ύαλοειδής* „nalik staklu, proziran“; bronhi su se zvali *βρόγχια*, *σήραγγες* i *ἀορταί*.⁸⁷

Na sintaktičkoj razini, tehnički jezici općenito, pa tako i medicinski, češće koriste nominalne (npr. *tok energije*), nego verbalne konstrukcije (npr. *energija teče*) i obiluju deverbalskim apstraktnim imenicama. Glavne karakteristike znanstvenih tekstova su *σαφήνεια* (jasnoća) i

⁸³ Schironi 2010, 345.

⁸⁴ Schironi 2010, 339.

⁸⁵ Schironi 2010, 339.

⁸⁶ Schironi 2010, 338.

⁸⁷ Schironi 2010, 345.

συντομία (sažetost) i sklonost korištenju jezika na denotativan, a ne konotativan način, budući da je glavni cilj takvih tekstova iznijeti određeni sadržaj, a ne ga komentirati.⁸⁸

Grčki su liječnici od samog početka bili podijeljeni u mnogo različitih škola s različitim načelima i terminologijom pa stoga nije ni čudno što je ponekad dolazilo do nepodudaranja u različitim područjima medicinske terminologije. Treba imati na umu da je proučavanje grčkog medicinskog jezika usko povezano i u suštini nemoguće bez poznavanja povijesti grčke medicine.⁸⁹

⁸⁸ Schironi 2010, 346.

⁸⁹ Schironi 2010, 345.; Lipourlis 2007, 1104.

11. 1. Obilježja grčke medicinske terminologije

Kao u svakom tehničkom jeziku, pa tako i u medicinskom, postoje tri načina tvorbe tehničke terminologije:

1. Uporaba postojećih termina
2. Stvaranje novih izraza putem sufiksacije ili tvorbe složenica
3. Posuđivanje postojećih termina iz drugih semantičkih polja⁹⁰

Već postojeći termini koristili su se na način da im se davalo novo, specifično značenje povezano s medicinom. Ovaj je postupak često dovodio do polisemije, odnosno neki termin je mogao imati opće i tehničko značenje koja se teško diferencira, npr. *φῶμα* „ono što raste“, dakle „tumor“, riječ je koju koristi i Herodot i Hipokrat.⁹¹

Uz riječi iz svakodnevnog vokabulara, posuđivale su se i pjesničke riječi (npr. iz grčke epike i tragedije) koje su onda dobivale više medicinsko značenje,⁹² primjerice *ἀλεξιφάρμακον* – protuotrov, *ἀτρεμαῖος* – miran, *ὠτειλή* – rana, ozljeda i sl.

Što se tiče stvaranja novih termina putem sufiksacije ili tvorbe složenica,⁹³ vrlo često se pribjegavalo stvaranju neologizama jer su oni najbolji način da se izbjegne dvosmislenost. Postoje dvije strategije za stvaranje novih pojmova: sufiksacija i sastavljanje.

⁹⁰ Schironi 2010, 339.

⁹¹ Schironi 2010, 340.

⁹² Lipourlis 2007, 1109.

⁹³ Prema Schironi 2010, 340-342.

11. 2. Sufiksacija

U grčkom se jeziku nove riječi stvaraju posebnim sufiksima koji prenose određeno značenje, poput završetka *-της* za *nomina agentis*, *-μα* za *nomina rei actae* i *-σις* za *nomina actionis*. Posljednja dva sufiksa koriste se u medicini za razlikovanje procesa od rezultata: e.g. *οἰδησις* „oticanje“ i *οἰδημα* „oteklina, tumor“.

Određeni su se sufiksi posebno povezali s medicinskom terminologijom, iako se koriste i u svakidašnjem grčkom:

1. sufiks *-ίη/ -ία* za apstraktne imenice koje opisuju bolest ili simptome (npr. *περιπνευμονία* – bolest pluća, upala pluća)
2. sufiks *-ίτις* za upalu određenog dijela tijela (npr. *ήπατιτις* – koji se odnosi na jetru)
3. sufiks *-αίνα* za bolesti karakterizirane gnojnim čirevima (npr. *γάγγραινα* – gangrena)
4. sufiks *-ότης* za ženske imenice, ponekad za izražavanje kvalitete ili stalnog atributa (npr. *έρυθρότης* – crvenilo)
5. sufiks *-σμός* za muške imenice koje ukazuju na zdravstveno stanje (npr. *κνησμός* – svrbež)
6. sufiks *-δών* za ženske deverbale imenice (npr. *σπαδών* – grč)
7. sufiksi *-λος, -βος* i *-σος* za invaliditet, primjerice: *χωλός* - šepav(ac), *ύβός* - grbav(ac), *βλαισός* - savinut, lat. *pes varus*)⁹⁴

Pridjevi koji su učestalo korišteni u grčkom medicinskom vokabularu:⁹⁵

1. pridjevi na *-ώδης/ -ιώδης* ukazuju na bilo kakvu vrstu sličnosti ili kvalitete (npr. *σαρκώδης* - mesnat)
2. pridjevi na *-ειδής* ukazuju na sličnost (npr. *σποδοειδής* – pepeljast)
3. pridjevi na *-ικός* često imaju značenje „patiti od čega“ (npr. *κεφαλαλγικός* – koji pati od glavobolje)

⁹⁴ Samama 2017, 121.

⁹⁵ Također i Lipourlis 2007, 1110.

Glagoli su najčešće denominalni i uglavnom izvedeni iz naziva bolesti:

1. glagoli na *-ιάω*, npr. *ίκτηριάω* – imati žuticu
2. glagoli na *-αίνω*, npr. *πυρεταίνω* – imati groznicu
3. glagoli na *-έω*, npr. *κεφαλαλέω* – imati glavobolju

Česta je pojava da od jednog osnovnog oblika nastane imenica, glagol i pridjev, primjerice od riječi *νεφρός* (bubreg) nastao je pridjev *νεφροειδής* i *νεφρώδης* (kao bubreg), *νεφριτικός* i *νεφριαῖος* (bubrežni) i imenica *νεφρίτις* (upala bubrega).

11. 3. Tvorba složenica

Složenice su česta pojava jer u jednoj riječi mogu sažeti složen pojam pa čak i čitavu frazu.

Grčki liječnici su tvorili složenice koristeći prefikse:

1. *ἀ-* *privativum*: *ἀκίνητος* (nepokretan), *ἄπους* (bez stopala), *ἀσφυκτέω* (biti bez pulsa),

2. *δυσ-*: *δυσειδής* (ružan, izobličen), *δυσεντερία* (dizenterija), *δυσθενέω* (biti slabo),

3. *εὐ-*: *εὐέμετος* ili *εὐήμετος* (koji tjera na povraćanje, dobar za povraćanje), *εὐεξανάλωτος* (lako probavljiv).

Neki se prefiksi koriste kako bi glagolima, imenicama ili pridjevima dali specifičnije značenje. Prefiks *ὑπο-* ima značenje „ispod“ (pa tako riječ *ὑπογλωσσίς* može označavati oteklinu ispod jezika ili donju stranu jezika), ali se često koristi i kao deminutiv (*ὑπαλγέω* - osjećati blagu bol, *ὑπόλευκος* – bjelkast). Prefiks *περι-* pojačava značenje: *περίψυχρος* - vrlo hladan, *περιωδυνάω* i *περιωδυνέω* - trpjeti veliku bol).

Posuđivanje postojećih termina iz drugih semantičkih polja (metafore):⁹⁶

Kako bi opisali nove pojave na koje su naišli tijekom svog rada i istraživanja, grčki liječnici su vrlo često pribjegavali korištenju metafora. Na taj su način „vizualizirali“ nove fenomene dajući im ime po stvarima s kojima dijele nekakve sličnosti. Metafore su osobito česte u vokabularu vezanom uz anatomiju i patologiju i mogu se podijeliti na tri skupine.

⁹⁶ Schironi 2010, 342-345.

11. 4. Metafore iz svakidašnjeg jezika

Prva skupina uključuje neke nazive kostiju: na primjer, *κερκίς* (čunak) naziv je za goljenicu ili za radius (palčanu kost); *περόνη* (igla, kopča) je naziv za malu kost u nozi (lat. *fibula*); *κοτύλη* (čaša) označava zglobnu čašicu.

Među tjelesnim organima, *δακτύλιος* (prsten) je naziv za anus, *ἴρις* (duga) je šarenica; *κόρη* (djevojka, lat. *pupilla*) je zjenica (ljudi su vjerovali da u zjenici vide malu sliku djevojke).⁹⁷

Πυλωρός (vratar) označava izlazni otvor želuca na prijelazu u dvanaesnik (*pilorus*).⁹⁸ Herofil, aleksandrijski liječnik iz 4. st. pr. Kr., koristi razne metafore kako bi imenovao nove organe i kosti koje je otkrio sekcijom. Mrežnicu naziva „opnom nalik paukovoju mreži“ (*χιτῶν ἀραχνοειδής*),⁹⁹ i opisuje ju kao mrežu (*ἀμφίβληστρον*),¹⁰⁰ odakle je izveden naziv *χιτῶν ἀμφίβληστροειδής* (a moderni termin „retina“ latinski je prijevod ove metafore). U patologiji, *ἄνθραξ* (ugljen) je upaljeni čir; *φλεγμονή* (vrućina) označava upaljeni žulj ili upaljenu ranu.

⁹⁷ Cf. Pl. *Alc.*, I 133a.

⁹⁸ Hrvatska enciklopedija, s. v. „pilorus“, pristupljeno 5. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48258>

⁹⁹ Fragm. 88, Staden 1989.

¹⁰⁰ Fragm. 89, Staden 1989.

11. 5. Metafore iz drugih tehničkih jezika

Anatomija ljudi i životinja, nazivi biljaka i njihovi dijelovi te arhitektura bili su glavna semantička polja iz kojih su grčki liječnici crpili nazive. Posebno je zanimljiva ljudska anatomija jer se neki unutarnji dijelovi ljudskog tijela zovu po vanjskim, njima sličnim dijelovima tijela. Imenica *κεφαλή* najčešće je korištena kako bi se imenovali razni dijelovi tijela jer ona označava njihov najveći dio, pa tako postoji *κεφαλή* nadlaktične i bedrene kosti. Imenica *στόμα* je korištena kako bi se imenovali različiti otvori u organima, primjerice u maternici. Drugi vratni kralježak (*axis* ili *epistropheus*) ima na svojem tijelu okomito postavljen zub (*όδούς* ili lat. *dens epistrophei*).¹⁰¹

Životinjski svijet također nudi brojne primjere metafora. Mišić dolazi od riječi *μῦς* vjerojatno zbog oblika skupljenog mišića koji je nalik tijelu miša. Trtična je kost (*κόκκυξ*, lat. *coccyx*) dobila ime po ptici kukavici jer oblikom podsjeća na njezin kljun.

Neke bolesti su dobile ime koristeći istu osnovu kojom se tvori ime životinje po kojoj su nazvane: *άλωπεκία* (od *άλώπηξ*), bolest kod koje opada dlaka, nazvana je po tome što su tadašnji liječnici vjerovali da zahvaća i lisice; kod bolesti koja je nazvana *έλεφαντίασις* (od *έλέφας*) otečeni su udovi nalikovali slonovim nogama.

Još jedan bogat izvor metafora bile su biljke i njihovi dijelovi. U anatomiji riječ *ρίζα* označava korijen zuba, oka i jezika. U patologiji su za opisivanje kožnih bolesti najčešće korištena imena biljaka: *άνθος* i neologizam *έξάνθημα* korišteni su kao nazivi za kožni osip; *φακός* uz leću (namirnicu i jelo od nje) označava sve što oblikom podsjeća na nju, npr. madeže na koži. *Σταφυλή* je u patologiji upala uvule, odnosno nepčane resice, koja izgleda kao zrno grožđa kad je natečena.

Metafore za dijelove tijela i za bolesti uzimaju se i iz područja arhitekture: *γύγλυμος* (šarka) označava zglob; kutnjak je *μύλη* (mlin) jer melje hranu ili *γομφίος* (od *γόμφος* – vijak), jer su kutnjaci „pričvršćeni vijcima“ u desni.

¹⁰¹ Hrvatska enciklopedija „kralježnica“, pristupljeno 6. 9. 2021.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33702>.

Međutim, fenomen korištenja metafora nije jednosmjernan, odnosno, nije samo medicina posuđivala nazivlje iz drugih znanosti, nego i obratno. Primjerice, u botanici se list neke biljke može definirati kao *σαρκώδης* (mesnat), a to je pridjev koji se inače koristi pri opisivanju ljudskog tijela; u matematici se riječ *πλευρά* (rebro) koristi za označavanje stranice trokuta ili nekog drugog geometrijskog lika. U grčkoj mehanici strojevi su često opisivani kao ljudska tijela. Opsadne sprave, posebice katapult, mogu imati noge (*σκέλη* „stranični dijelovi čega, stranični zidovi“), pete ili stopala (*πέτρναι* „donji ili stražnji dio čega, naprave“), laktove ili ruke (*ἄγκῶνες* „ručke, poluge“) i obrve (*ὄφρῶς* „rub“).

11. 6. Konotativne metafore

Ove metafore opisuju kako su liječnici nekad gledali na svoju *τέχνη*, kao na bitku protiv bolesti. Kako bi opisali bolesti i njihove simptome često su koristili izraze koji su vezani za rat, agresiju i nasilje. Primjerice, bolesti su jak napad (*ἐπίθεσις, ἔφοδος*) na pacijenta, bolne su poput ugriza (*δακνώδεις*) i osvajaju ga (*ἐπιλαμβάνειν*), dok se pacijent muči (*κάμνειν*).

12. Latinski medicinski jezik

Od svih aspekata jezika, najlakše je na osnovi vokabulara dati konkretne zaključke.¹⁰² Istraživanje latinskog tehničkog vokabulara temelji se na proučavanju sljedećih sedam aspekata: 1. posuđivanje, 2. korištenje vlastitih imenica, 3. promjene u semantici, 4. tvorba složenica i derivacija sufiksima, 5. tvorba leksikaliziranih fraza, 6. neologizmi temeljeni na grčkom ili latinskom, 7. korištenje skraćena i formula.¹⁰³ Osim na tekstovima medicinskih autora istraživanje medicinskog vokabulara i specifično medicinskih tehničkih termina može se provoditi i na nemedicinskim autorima pazeći na još tri aspekta:

1) da su termini prisutni u nemedicinskih autora tek nakon konsolidacije termina unutar medicine, 2) da se javljaju kod nemedicinskih autora samo u striktno tehničkom ili metaforičkom kontekstu poštujući medicinska stanja i aktualnosti, 3) da su strani vokabularu i stilu nemedicinskog djela u kojem se nalaze.¹⁰⁴

U našem smo radu od gore navedenih aspekata, zbog specifičnosti i velike prisutnosti unutar medicinskog vokabulara, posebno izdvojili posuđenice iz grčkoga jezika, termine nastale metaforom te riječi nastale sufiksima (i prefiksima) karakterističnima za latinski medicinski vokabular.

Iako se tradicionalno smatralo da su posuđenice iz grčkoga sačinjavale najveći dio korpusa stručnih termina dostupnih rimskim medicinskim piscima, istraživanja o omjeru grčkih i latinskih termina unutar njihovih djela ipak govore da to nije sasvim točno. Čak i kod autora koji najviše greciziraju svoja djela, broj grčkih termina ne premašuje 50%.¹⁰⁵ Grčke su se riječi pri posudbi često prilagođavale latinskome jeziku. Imenice treće deklinacije su posuđivane u akuzativu koji je postao latinski nominativ (*μῆνιγξ* > *meninga*), grčki medijalni glagoli u latinskom postaju aktivni (*ῥευματίζομαι* > *reumatizo*) itd. Poseban su slučaj medicinski termini koji su očito nastali od grčkih

¹⁰² Mazzini 1991, 175-176.

¹⁰³ Langslow 2000, ix.; napominje i da su 6) i 7) skoro pa nepostojeći u latinskome; Langslow 1989, 36.

¹⁰⁴ Mazzini 1991, 179.

¹⁰⁵ Langslow 2000, 76-77.

riječi, ali su ili potpuno promijenili značenje u odnosu na ona koja su potvrđena u grčkome ili u tom obliku uopće nisu posvjedočeni u grčkim tekstovima.¹⁰⁶

Izuzetno važnu ulogu u stvaranju tehničkih vokabulara općenito, pa tako i medicinskog, odigrale su metafore. Možemo ih podijeliti na dvije vrste: 1) tvarne - npr. u hrvatskom „leća” - a) mahunarka, b) dio oka kroz koji se projicira vidna slika,¹⁰⁷ latinski primjer *iter* - a) put, b) vod (npr. „žučni vod”) i 2) konceptualne – „udar” > „srčani/moždani udar”, latinski primjer *raptus* - a) otmica, b) (epileptični) napadaj.¹⁰⁸

U tvorbi novog vokabulara proširivanje sufiksima odigralo je važnu ulogu. Postoji niz sufiksa za tvorbu imenica koji su u aktivnoj uporabi kod medicinskih autora: *-tio, -tus, -or (-oris), -udo (-inis), -edo (-inis), -ago (-inis), -ies* ili *-ities*. U tvorbi pridjeva karakteristični su prefiksi *sub-, per-* i *prae-*.¹⁰⁹ Specifično mjesto unutar korpusa sufiksa zauzima nastavak *-icus* grčkog porijekla (*-ικός*), koji predstavlja izuzetan slučaj posuđivanja sufiksa u latinskom jeziku.¹¹⁰

Pri klasificiranju riječi unutar medicinskog tehničkog vokabulara na osnovu sufiksacije treba biti jako oprezan budući da korištenje određenog sufiksa ne govori nužno da je riječ koju promatramo tehnički termin, nego da određena vrsta djela ili autori preferiraju određene sufikse.¹¹¹

Primjeri:¹¹²

Sufiksi *-tio; -tus*: *preruptio* (membrana oko fetusa), *conceptus* (začeće; plod, fetus)

Sufiks *-or, -oris*: *rubor* (crvenilo)

Sufiks(i) *-tura (-sura, -ura), ae: fractura* (lom, puknuće)

¹⁰⁶ Langslow 2000, 79-80.

¹⁰⁷ Hrvatski jezični portal, „leća^{1c}”, pristupljeno 17. 12. 2021. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19nWBQ%3D&keyword=le%C4%87a ; Hrvatski jezični portal, „leća^{2c}”, pristupljeno 17. 12. 2021. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19nWBU%3D&keyword=le%C4%87a

¹⁰⁸ Langslow 2000, 196.

¹⁰⁹ Langslow 2000, 279-336.

¹¹⁰ Langslow 2012, 149; Langslow 1991, 276.

¹¹¹ Langslow 1989, 41.

¹¹² Sufiksi navedeni po redoslijedu iz: Langslow 2000, 279-340.

Sufiks *-tas, -atis: sanitas* (zdravlje)

Sufiks *-tudo, -inis: valetudo* (zdravlje, stanje zdravlja)

Sufiksi *-edo; -ido, -inis: gravedo* (hladnoća u glavi)

Sufiksi *-ago; -igo; -ugo, -inis: coriago* (kožna bolest u životinja); *lentigo* (prišt, pjega)

Sufiksi *-ies; -ities: scabies* (svrab); *nigrities* (trula materija crne boje)

Sufiksi *-lus, -i; -la, -ae; -lum, -i: patella* (kost „iver“); *iugulum* (ključna kost)

Prefiksi *sub-, per-, prae-: subpaetulus* (blago škiljeći), *perangustus* (vrlo uzak)

Razvoj latinskog medicinskog vokabulara nužno je povezan s razvojem rimske medicine.

Velik utjecaj na jezik, kao i na samu znanost, izvršila je grčka medicina. Međutim, ne treba, kao što smo već i napomenuli, zanemariti originalni rimski utjecaj, posebice na jezičnom planu. Porazni zaključci o stanju rimske medicine i latinskog medicinskog vokabulara javljaju se već kod Plinija, koji, iako piše nakon (!) najvažnijih rimskih originalnih medicinskih autora, Celza i Skribonija Larga, tvrdi da Rimljani još uvijek trebaju pronaći svoje mjesto u medicinskoj znanosti, ističući da rimski građani više vjeruju grčkim nego rimskim liječnicima.¹¹³ U konačnici je dosta ovisilo o autoru, pa čak i unutar samoga teksta, kakav će biti odnos između korištenja grčkih i latinskih medicinskih tehničkih termina.

¹¹³ Langslow 1989, 43; Plin. *HN*, 29.17.

13. Usporedba djela

Tablica 1.¹¹⁴ Usporedba Sorana, Mustiona i Celija prema građi po poglavljima

Sorana, <i>Περὶ γυναικείων παθῶν</i> ¹¹⁵		Mustion, <i>Gynaecia</i> ¹¹⁶	Celije Aurelijan, <i>Gynaecia</i> ¹¹⁷
1. knjiga			1. knjiga
	Početne napomene	Predgovor	1
{1. - 2.}	<i>Εἰς πόσους καὶ τίνας λόγους τμητέον τὴν τῶν γυναικείων παράδοσιν.</i> Na koliko i koje dijelove treba podijeliti ginekološku doktrinu?	1	2
1 {3.}	<i>Τίς ἐστὶν ἐπιτήδειος πρὸς τὸ γενέσθαι μαῖα.</i> Tko je prikladan da postane primalja?	2	4, 5
2 {4. - 5.}	<i>Τίς ἀρίστη μαῖα.</i> Kakva je primalja najbolja?		
3 {6. - 18.}	<i>Τίς φύσις μήτρας καὶ γυναικείου αἰδοίου.</i> Kakva je priroda maternice i rodnice?	3-12	3, 6-8, 9-12, 13, 14-15, 16, 17, 18-21
4 {19. - 23.}	<i>Περὶ ἐμμήνων καθάρσεως.</i> O menstruaciji.	13-22	22-30, 31, 32- 34, 35-36, 37-

¹¹⁴ Tablica je napravljena po uzoru na Bolton, 2015, 18-19. Glavna razlika se sastoji u tome što smo mi uključili naslove Soranovih poglavlja, zajedno s prijevodom, dok Bolton navodi samo brojeve poglavlja svih triju autora koje ovdje obrađujemo, uz vrlo sažeti opis sadržaja poglavlja. Također, pri navođenju Soranovih naslova, mi navodimo brojeve i poglavlja i odlomaka koje ta poglavlja obuhvaćaju, a Bolton stavlja samo brojeve odlomaka. Prijevodi su moji, osim ako nije drugačije naznačeno.

¹¹⁵ Naslovi Soranovih poglavlja preuzeti su iz izdanja Ilberg, 1927.

¹¹⁶ Naslovi Mustionovih poglavlja preuzeti su iz izdanja Bolton, 2015, 108-135.

¹¹⁷ Naslovi Celijevih poglavlja preuzeti su iz izdanja Drabkin i Drabkin, 1951.

5 {24. - 26.}	<i>Τίνα σημεῖα μελλούσης γίνεσθαι καθάρσεως.</i> Koji su znakovi skore menstruacije?		40
6 {27. - 29.}	<i>Εἰ ἐπὶ συμφέροντι γέγονεν ἡ τῶν ἐμμήνων κάθαρσις.</i> Je li menstruacija zdrava?		
7 {30. - 32.}	<i>Εἰ ὑγιεινὴ ἐστὶν ἡ διηνεκῆς παρθενία.</i> Je li trajno djevičanstvo zdravo?	23	41-43
8 {33.}	<i>Μέχρι τίνος τὸ θῆλυ παρθενοτροφητέον.</i> Dokad bi žene trebale biti djevice?		
9 {34. - 35.}	<i>Πῶς σημειωτέον τὰς δυναμένας συλλαμβάνειν.</i> Kako prepoznati one koje mogu začeti?	24-26	44-56
10 {36. - 41.}	<i>Τίς ἄριστος καιρὸς συνουσίας πρὸς σύλληψιν.</i> Koje je najbolje vrijeme za plodonosni snošaj?		
11 {42.}	<i>Εἰ ὑγιεινὴ ἐστὶν ἡ σύλληψις.</i> Je li začecje zdravo?		
12 {43. - 44.}	<i>Τίνα σημεῖα συλλήψεως.</i> Koji su znakovi začecja?		
13 {45.}	<i>Τίνα κατὰ τοὺς ἀρχαίους σημεῖα τοῦ ἄρρεν εἶναι τὸ κυοφορούμενον ἢ θῆλυ.</i> Koji su prema starima znakovi da je fetus muški ili ženski?	27	57
14 {46. - 47.}	<i>Τίς ἡ τῶν συνειληφουῶν ἐπιμέλεια.</i> Kako se brinuti o trudnicama?	28-36	58-63, 64, 65-78, 79, 81

15 {48. - 53.}	<i>Περὶ κίσεως.</i> O piki.		
16 {54. - 56.}	<i>Τίς ἢ ἀπὸ τῆς κίσεως μέχρις ἀποτέξεως ἐπιμέλεια.</i> Kako se skrbiti o trudnici od pojave pike do poroda?		
17 {57. - 58.}	<i>Τίνα κούσης τῆς γυναικὸς ἐντὸς τῆς μήτρας φύονται.</i> Što raste u maternici trudnice?	37-43	91, 92-93
18 {59.}	<i>Τίνα σημεῖα μελλούσης γίνεσθαι φθορᾶς.</i> Koji su znakovi skorog pobačaja?	44	90
19 {60. - 65.}	<i>Εἰ φθορίοις καὶ ἀτοκίοις χρηστέον καὶ πῶς.</i> Trebaju li se koristiti abortivima i kontraceptivima i kako?	-	82-89
2. knjiga			
1 {1.}	<i>Τίνα σημεῖα προηγείται μελλούσης ἀποτέξεως γίνεσθαι τῆς κατὰ φύσιν.</i> Koji znakovi prethode skorom normalnom porodu?	45-55	94-98, 99-100, 101-106
2 {2. - 3.}	<i>Τίνα δεῖ παρασκευάζειν πρὸς τὴν ἀποκόησιν.</i> Što treba pripremiti za porod?		
3 {4. - 6.}	< <i>Τίνα δεῖ ποιεῖν ἐν τῇ ἀποκώσει.</i> > Što treba raditi tijekom poroda?		
(izgubljeno)	< <i>Περὶ ἐγκατεχομένων δευτέρων.</i> > O zaostaloj posteljici.	56-58	107

4 (izgubljeno)	<Τίς ἢ τῆς ἀποκεκοηκνίας ἐπιμέλεια.> Kako brinuti o ženi nakon poroda?		
5 {7. - 9.}	Περὶ σπαργήσεως μαστῶν. O oticanju grudi.	59-63	108-109, 110-111, 112
6 {10.}	Πῶς γνωρίζεται τὸ πρὸς ἀνατροφήν ἐπιτήδειον. Kako prepoznati novorođenče vrijedno othranjivanja?	64-65	113, 114
7 {11.}	Πῶς ὀμφαλοτομητέον. Kako prerezati pupčanu vrpcu?	66-73	115, 116, 117-121, 122, 123-124
8 {12. - 13.}	<Πῶς ἀποσμηκτέον.> Kako oprati (novorođenče)?		
9 {14. - 15.}	<Πῶς σπαργανωτέον.> Kako ronijati (novorođenče)?		
10 {16.}	Περὶ τῆς τοῦ βρέφους κατακλίσεως. O polijeganju novorođenčeta.		
11 {17. - 18.}	<Περὶ τροφῆς.> O hrani.		
12 {19. - 20.}	Περὶ ἐκλογῆς τιτθῆς. O biranju dojilje.	74-87	125-137, 138-139, 140
13 {21. - 23.}	Περὶ δοκιμασίας γάλακτος. O provjeri mlijeka.		
14 {24. - 27.}	Πῶς διαιτητέον τὴν τροφόν. Kakav stil života treba voditi dojilja?		
15 {28. - 29.}	Τί ποιητέον σβεννυμένου τοῦ γάλακτος ἢ		

	<i>φθειρομένου ἢ παχυνομένου ἢ λεπτυνομένου.</i> Što napraviti ako ponestane mlijeka ili postane pokvareno, gusto ili rijetko?		
16 {30. - 35.}	<i>Περὶ λουτροῦ καὶ τρίψεως τῶν βρεφῶν.</i> O kupanju i masiranju novorođenčeta.	88-94	141-144, 145, 146-147
17 {36. - 40.}	<i>Πῶς δεῖ καὶ πότε δίδοναι τῷ βρέφει τὸν μαστόν.</i> Kako i kada novorođenčetu dati dojku?	95-120	148-153, 154, 155-158, 159, 160
18 {41.}	<i>Περὶ τῆς τοῦ ὀμφαλοῦ ἀποπτώσεως.</i> O otpadanju pupčane vrpce.		
19 {42.}	<i>Πότε καὶ πῶς παραλυτέον.</i> Kada i kako skidati ponoje?		
20 {43. - 45.}	<i>Πῶς δεῖ καθίζειν καὶ περιπάτησιν ἀσκεῖν.</i> Kako treba sjediti i vježbati hodanje?		
21 {46. - 48.}	<i>Πότε καὶ πῶς ἀπογαλακτιστέον τὸ βρέφος.</i> Kada i kako odviknuti dijete od dojenja?		
22 {49.}	<i>Περὶ ὀδοντοφυΐας.</i> O izbijanju zubi.		
23 {50.}	<i>Περὶ φλεγμονῆς παρισθμίων.</i> O upali krajnika.	121-124	161-171
24 {51.}	<i>Περὶ ἄφθης.</i> O mliječcu.		
25 {52. - 53.}	<i>Περὶ ἐξανθημάτων καὶ ὀδαξισμῶν.</i> O osipima i svrbežima.		
26 {54.}	<i>Περὶ ῥωχοῦ τε καὶ βηχός.</i>		

	O hroptanju i kašljanju.		
27 {55.}	<i>Περὶ σειριάσεως.</i> O toplinskom udaru.		
28 {56. - 57.}	<i>Περὶ ῥευματισμοῦ κοιλίας.</i> O proljevu.		
3. knjiga			
Uvodni dio {1. - 5.}	<i>Εἰ ἔστιν ἴδια πάθη γυναικῶν.</i> Postoje li bolesti koje su isključivo ženske?	125-126	-
			2. knjiga
1 {6. - 16.}	<i>Περὶ ἐποχῆς ἐμμήνων καὶ στραγγῆς καὶ μετὰ πόνου καθάρσεως.</i> O zastoju menstruacije, menstruaciji koja kapa kap po kap i o bolnoj menstruaciji.	127	1-14
2 {17. - 24.}	<i>Περὶ φλεγμονῆς ὑστέρας.</i> O upali maternice.	128	15-22
3 {25.}	<i>Περὶ σατυριάσεως.</i> O satirijazi.	129	23
4 {26. - 29.}	<i>Περὶ ὑστερικῆς πνιγός.</i> O maternično uzrokovanu gušenju.	130	24-31
5 (izgubljeno)	< <i>Περὶ διατάσεως ὑστέρας.</i> > O širenju maternice.	131	32
6 {31. - 33.}	<i>Περὶ ἐμπνευματώσεως μήτρας.</i> O nadimanju maternice.	132	33-34
7 {34.}	<i>Περὶ οἰδήματος ὑστέρας.</i> O oticanju maternice.	133	35

8 {35.} djelomično sačuvano	<i>Περὶ σκίρρου καὶ σκληρωμάτων ἐν ὑστέρα.</i> O scirusu i otvrdnućima u maternici.	134	36
izgubljeno (ili nikad nije ni postojalo)		135 <i>De dolore matricis</i> O boli u maternici	37-38 <i>De dolore matricis post partum</i> O boli u maternici nakon poroda
9 {36. - 39.}	<i>Περὶ μύλης.</i> O otvrdlini u maternici.	136	39-40, 41-45
10 {40. - 42.}	<i>Περὶ αἰμορραγούσης ὑστέρας.</i> O krvarenju maternice.	137	46-50
11 {43. - 44.}	<i>Περὶ ῥοῦ γυναικείου.</i> O ženskom iscjedku.	138	51-55
12 {45. - 46.}	<i>Περὶ γονορροίας.</i> O istjecanju sjemena.	139	56-57
13 {47. - 48.}	<i>Περὶ ἀτονούσης μήτρας.</i> O slabosti maternice.	140	58-59
14 {49.}	<i>Περὶ παραλύσεως μήτρας.</i> O uzetosti maternice.	141	60
15 {50.}	<i>Περὶ παρεγκλίσεως καὶ ἀποστροφῆς καὶ ἀναδρομῆς μήτρας.</i> O savijanju, izvijanju unatrag i podizanju maternice.	142	61-63

16 (izgubljeno)	<Περὶ ἀγονίας καὶ ἀσυλληψίας.> O neplodnosti i nemogućnosti začeća.	143	64-65
4. knjiga			
1 {1. - 6.}	Περὶ δυστοκιῶν. O otežanim porodima.	144-172	66, 67-98
2 {7. - 8.}	Πῶς θεραπεύσομεν δυστοκίαν κοινότερον καὶ ἐπιμέλεια δυστοκίας. Kako općenito postupati tijekom otežanog poroda i skrb pri takvom porodu.		
3 {9. - 13.}	Περὶ ἐμβρυολκίας καὶ ἐμβρυοτομίας. O vađenju i izrezanju zametka.		
4 {14. - 16.}	Περὶ ἐγκατεχομένων δευτέρων. O zaostaloj posteljici.	173	99
5 (izgubljeno)	<Περὶ τῶν ἐν γυναικείοις μέρεσιν ἀποστημάτων.> O čirevima na ženskim spolnim organima.	174	100-103
6 (izgubljeno)	<Περὶ τῶν ὑστέρας ἐλκῶν.> O ozljedama maternice.	175	104-106, 107
7 (izgubljeno)	<Περὶ καρκινωμάτων ἐν μήτρᾳ.> O tumorima na maternici.	176	108-110
8 (izgubljeno)	<Περὶ συρίγγων ἐν μήτρᾳ.> O fistulama u maternici.	-	111
9 (izgubljeno)	<Περὶ ὑπερμεγέθους νόμφης.> O uvećanom klitorisu.	177	112
10 (izgubljeno)	<Περὶ κερκώσεως.>	178	113

	O izraslini na ušću maternice.		
11 (izgubljeno)	<Περὶ θύμων τῶν ἐν γυναικείοις μέρεσιν.> O bradavičastim izraslinama u ženskim spolnim organima.	179	114
12 (izgubljeno)	<Περὶ ῥαγάδων.> O napuklinama.	180	115
13 (izgubljeno)	<Περὶ κονδυλωμάτων.> O kvržicama.	181	116
14 (izgubljeno)	<Περὶ αἰμορροΐδων ἐν τῇ μήτρᾳ.> O hemoroidima u maternici.	182	117-118
15 {35. - 40.}	<Περὶ προπτώσεως μήτρας> [δι' ἐμβρυουλκίαν]. O ispadanju maternice [zbog vađenja zametka].	183	119-124
16 (izgubljeno)	<Περὶ φιμώσεως μήτρας.> O zatvorenom grlicu maternice.	184	125
17 (izgubljeno)	<Περὶ ἀτρήτων.> O zatvorenosti.	185	126, 127-128
18 (izgubljeno)	<Περὶ διοπτρισμοῦ.> O korištenju spekuluma.	186	129-130
-	<i>Pessaria</i>	*118	131+21

¹¹⁸ Spisak receptata za razne ljekovite pripreme pod nazivom *Pessaria* nalazi se samo u rukopisu H i rukopisnoj tradiciji H.

13. 1. Struktura i sadržaj Soranova djela

Soranovo je djelo podijeljeno na četiri knjige, od kojih je najfragmentarnije sačuvana četvrta. Kao što Temkin zapaža, sadržajno je podijeljeno na dva dijela: prvo govori o primaljama, a drugo o stvarima s kojima se primalje susreću, odnosno o primaljstvu. Drugi i veći dio sadržan je u ostatku prve i ostale tri knjige. Taj bi se dio po smislu mogao podijeliti na stvari koje su normalne, odnosno u skladu s prirodom (*κατὰ φύσιν*) i na abnormalne, odnosno oprečne prirodi (*παρὰ φύσιν*). O prvima se govori u prvoj i drugoj, a o drugima u trećoj i četvrtoj knjizi.¹¹⁹

Na samom početku prve knjige, Soran nam u svojevrsnom uvodu govori na koliko i koje dijelove treba podijeliti ginekološku doktrinu. Nakon što u iduća tri odlomka razlaže tko sve može postati primalja i kakva je primalja najbolja, u trećem poglavlju, koje se proteže od šestog do osamnaestog odlomka, pripovijeda nam o prirodi maternice, rodnice i o ženskim jajnicima koje naziva testisima. Od četvrtog do šestog poglavlja, koji se sastoje od deset odlomaka, glavna je tema menstruacija i sve stvari vezane za nju, a u sedmom i osmom poglavlju raspravlja o trajnom djevičanstvu i dokad bi bilo dobro da žene budu djevice. Od devetog do dvanaestog poglavlja vrlo opširno govori o začecu, a zatim u vrlo zanimljivom trinaestom poglavlju predstavlja simptome po kojima su u njegovo vrijeme zaključivali nosi li trudnica muško ili žensko dijete. U idućih deset odlomaka (46. - 56.) unutar 14., 15. i 16. poglavlja glavna tema je prenatalna skrb unutar koje se spominje i poremećaj pika i na njih se direktno veže 17. poglavlje u kojem su opisane plodove ovojnice i pupčana vrpca. Ovu knjigu Soran završava sa dva usko povezana poglavlja (18. i 19.) koja govore o pobačaju i o sredstvima za kontracepciju i pobačaj.

Druga knjiga ovoga djela započinje sa znakovima koji se javljaju prije očekivano normalnog poroda, što sve treba pripremiti za porod i kako postupati za vrijeme samog porođaja: to je sadržano u prva tri poglavlja, odnosno u prvih šest odlomaka. Iduća dva poglavlja su izgubljena, ali se zna da su govorili o zaostaloj posteljici i kako treba brinuti o ženi nakon poroda, a iduće, peto poglavlje obuhvaća savjete vezane za njegu grudi tijekom dojenja, probleme koji se javljaju u tom procesu i

¹¹⁹ Temkin 1991, xxxvii - xl.

sam postupak dojenja. Sljedeći, deseti odlomak, vrlo je značajan za povijest medicine jer u njemu nalazimo prvi spomen onoga što je danas poznato pod nazivom Apgar-indeks.¹²⁰ Soran ovdje navodi kriterije koji primalji mogu pomoći da razlikuje zdravo novorođenče, koje vrijedi othranjivati, od novorođenčeta s poteškoćama u razvoju. Od 7. do 11. poglavlja raspravlja se o neonatalnoj skrbi gdje nam autor nudi odgovore i savjete kako prerezati pupčanu vrpцу, kako oprati i staviti u povoje novorođenče neposredno nakon poroda, kako i na što ga treba polijegati i čime ga treba prvih par dana hraniti. Od 12. do 15. poglavlja vrlo opširno govori o kriterijima po kojima valja birati djetetovu dojilju, načinu života kojeg bi se ona trebala pridržavati dok je dijete pod njezinom skrbi, osvrćući se i na to kako bi trebala izgledati njezina prehrana, pa prelazi na metode po kojima se procjenjivalo je li mlijeko dobre kvalitete i govori nam što učiniti ako dojilji nestane mlijeka, ili se pokvari i promijeni konzistenciju. Od 16. poglavlja pa sve do kraja druge knjige, Soran raspravlja o raznim sferama brige oko djeteta, s tim da do 22. poglavlja raspravlja o kupanju i masiranju dojenčadi, dojenju i odvikavanju od njega, otpadanju pupčane vrpce, skidanju povoja, izbijanju zubi i vježbanju sjedanja i hodanja, a od 23. do 28. o čestim dječjim bolestima kao što je upala krajnika, mliječac, kožni osipi, svrbeži, problemi s disanjem, kašalj, toplinski udari i probavni problemi. Tu je kraj poglavlja o njezi djece, što nam i Soran izričito napominje govoreći da će se od sada baviti stvarima koje su abnormalne kod žena, odnosno koje nisu u skladu s prirodom (*ἐπάνιμεν ἐπὶ τὸ πλειστοδυναμοῦν τῶν λεγομένων περὶ τῶν παρὰ φύσιν συνιστανομένων περὶ τὰς γυναῖκας*).

U uvodnom dijelu treće knjige, prvih pet odlomaka se bavi pitanjem postoje li bolesti koje su isključivo ženske pri čemu iznosi mišljenja mnogih koji su se tim pitanjem bavili prije njega. Kao i inače, u nekim se pogledima s njima slaže, a gdjekad tvrdi da su im početne teze ispravne, a argumenti loši. U prvom poglavlju nakon uvoda govori o zastoju menstruacije (*Περὶ ἐποχῆς ἐμμήνων*) i otežanoj i bolnoj menstruaciji te kako se ženama koje imaju taj problem može pomoći.

¹²⁰ Galanakis 1998; Hrvatska enciklopedija, s. v. „Apgar-indeks,“ pristupljeno 10.12.2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3294>

Od drugog pa sve do 16. poglavlja, odnosno do kraja treće knjige, raspravlja o mnogim bolestima maternice kao što su upala, satirijaza, maternično uzrokovano gušenje, tenzija, nadimanje i oticanje maternice, scirus i otvrdnuća u maternici, mola, krvarenje maternice, ženski iscjedak, nevoljko istjecanje sjemena, slabost, uzetost, savijanje, izvijanje unatrag i podizanje maternice, neplodnost te nemogućnost začeća. Zanimljivo je treće poglavlje koje govori o satirijazi, jer se danas taj poremećaj veže isključivo uz muškarce, a Soran ga ovdje dovodi u vezu sa ženama, iako napominje da se češće javlja u muškaraca. Izgleda da se tu opisuje ono što bi se danas nazivalo poremećajem nimfomanijskoga spektra. Vrlo je važno spomenuti da je problem s ovim poglavljima taj što ne možemo uvijek biti sasvim sigurni o kojim se točno bolestima tu radi. Naime, možemo ih prevesti s filološke strane, ali je pitanje kojim bolestima bi ti termini danas odgovarali, odnosno što bi na njih suvremena medicina mogla reći. Primjerice, 14. poglavlje koje se zove „O uzetosti maternice“, ne postoji kao termin u suvremenoj medicinskoj terminologiji, i to nije izoliran slučaj pri čitanju Sorana, Mustiona i Celija. Poglavlja pod brojem 5 i 16 su izgubljena, 35. odlomak je djelomično sačuvan. S obzirom da između prijevoda 35. i 36. Soranova poglavlja u Mustiona i Celija postoje dodatna poglavlja o boli u maternici mogli bismo pretpostaviti da je nešto takvo postojalo i kod Sorana, ali se nije sačuvalo. Postoji mogućnost da to poglavlje kod Sorana nikad nije ni postojalo.

Većina četvrte knjige nažalost je izgubljena. Od sveukupno osamnaest poglavlja, sačuvana su samo prva četiri i 15. poglavlje. Prva četiri sadrže šesnaest odlomaka i bave se otežanim porodima, mogućim uzrocima koji do njih dovode i postupcima koje tijekom takvih poroda treba provesti, ako se za to ukaže potreba. Isto tako, opisuje se kako i u kojim slučajevima treba izvesti vađenje i izrezanje zametka te kako izvaditi zaostalu posteljicu. Zanimljivo je da u drugoj knjizi ovoga djela također postoji poglavlje o zaostaljoj posteljici, koje je izgubljeno. Poglavlje pod brojem 15 kroz pet odlomaka govori što je uopće i kako sve može izgledati ispadanje maternice te kako ga treba liječiti. Što se tiče izgubljenih poglavlja, možemo samo pretpostaviti da su govorila o bolestima koje zahvaćaju ženske spolne organe: o čirevima na ženskim spolnim organima, ozljedama, tumorima, fistulama i hemoroidima u maternici, o uvećanom klitoris, izraslini na ušću

maternice, bradavičastim izraslinama u ženskim spolnim organima, napuklinama, kvržicama, atreziji, zatvorenom grliću maternice, i, naposljetku, o vaginalnom spekulumu i njegovu korištenju. Kao i u trećoj knjizi, ne možemo uvijek potpuno pouzdano znati na koje je bolesti i poremećaje Soran točno mislio pišući pojedina poglavlja, ali unatoč tome, njegov golemi doprinos ginekologiji, porodništvu i medicinskoj znanosti općim uvidom i detaljima ostaje neporeciv.

13. 2. Struktura i sadržaj Mustionova djela u odnosu prema Soranovu djelu

Tablica 2. Mustionova građa po poglavljima

Mustion, <i>Gynaecia</i>	
1/Predgovor	<i>De genechia</i> O ginekologiji
2	<i>Quid est obsetrix?</i> Što je primalja?
3	<i>Matrix quot nominibus vocatur?</i> Koliko maternica ima naziva?
4	<i>Ubi iacet ipsa vulva?</i> Gdje je smještena maternica?
5	<i>Qualis est matrix?</i> Kakva je maternica?
6	<i>Quot tunicas habet matrix?</i> Koliko slojeva ima maternica?
7	<i>Quali positione figurata est matrix?</i> Kakvog je oblika maternica?
8	<i>Ubi ergo iacet orificium matricis?</i> Gdje je dakle smješten otvor maternice?
9	<i>Quantum a pinnaculis recessit et retro est?</i> Koliko je udaljen od i iza malih „krila“?
10	<i>Quale est ipsum orificium matricis?</i> Kakav je sam otvor maternice?
11	<i>Qua magnitudine est cum est conclusum?</i> Koje je veličine kad je zatvoren?

12	<p><i>Testiculi mulierum ubi sunt positi?</i></p> <p>Gdje se nalaze ženski testisi?</p>
13	<p><i>De purgatione mulierum</i></p> <p>O pročišćavanju žena</p>
14	<p><i>Unde dicta est purgatio?</i></p> <p>Zašto se zove pročišćavanje?</p>
15	<p><i>Quando incipit prima purgatio occurrere?</i></p> <p>Kada se počinje javljati prva menstruacija?</p>
16	<p><i>Quanto sanguine mulieres purgantur?</i></p> <p>Od koliko se krvi žene pročišćavaju?</p>
17	<p><i>Quae est vita quae plurimam purgationem facit?</i></p> <p>Kakav način života uzrokuje najveće pročišćavanje?</p>
18	<p><i>Equali mensura purgantur?</i></p> <p>Pročišćavaju li se u jednakoj mjeri?</p>
19	<p><i>Quod diebus mulieres purgantur?</i></p> <p>Koliko dana se žene pročišćavaju?</p>
20	<p><i>Que sunt quae secundum naturam non purgantur?</i></p> <p>Kakve se žene ne pročišćavaju prirodno?</p>
21	<p><i>Quomodo probamus aliquas secundum naturam non purgari?</i></p> <p>Kako prepoznati žene koje se ne pročišćavaju prirodno?</p>
22	<p><i>Quibus signis intellegimus purgationem primo venturam?</i></p> <p>Po kojim znakovima prepoznamo da će se pročišćavanje prvi put pojaviti?</p>
23	<p><i>Quam diu puella virgines esse debent?</i></p>

	Koliko dugo djevojke trebaju biti djevice?
24	<i>Que sunt apte ad concipiendum?</i> Koje su sposobne začeti?
25	<i>Quod est aptissimum tempus mulieri ad concipiendum?</i> Koje je najprikladnije vrijeme da žena zatrudni?
26	<i>Quae sunt signa conceptus?</i> Koji su znakovi začeca?
27	<i>Que signa sunt quae conceptum infantem masculum aut feminam ostendunt?</i> Koji su znakovi koji pokazuju je li začeto dijete muško ili žensko?
28	<i>Quid est cissa?</i> Što je pika?
29	<i>Unde cissa dicta est?</i> Zašto se zove pika?
30	<i>Quoto mense occurrit pregnantibus cissa?</i> U kojem mjesecu se javlja pika kod trudnica?
31	<i>Quam diu perseverat cissa?</i> Koliko dugo traje pika?
32	<i>Quomodo agende sunt que cissam habent?</i> Kako liječiti one koje imaju piku?
33	<i>Que eis adhibemus?</i> Kako ih liječimo?
34	<i>Quomodo mense vii agende sunt gravidae mulieres?</i> Kako skrbiti o trudnicama u sedmom mjesecu?
35	<i>In octavo mense qualiter agende sunt?</i>

	Kako skrbiti o njima u osmom mjesecu?
36	<i>In nono mense quae sunt facienda?</i> Što treba raditi u devetom mjesecu?
37	<i>Quid est enim corium?</i> Što je zapravo horion?
38	<i>Unde dictum est corium?</i> Zašto se zove horion?
39	<i>Unde dictum est angion hoc est vasculum?</i> Zašto se zove angion, to jest mala posuda?
40	<i>Secundae etiam quare dictae sunt?</i> Također, zašto se posteljica zove tako?
41	<i>Ex quibus rebus constat corium?</i> Od kojih se dijelova sastoji horion?
42	<i>Ex quot et quibus rebus constat infantis umbilicus?</i> Od koliko i od kojih dijelova se sastoji djetetova pupčana vrpca?
43	<i>Quid est amnios?</i> Što je vodenjak?
44	<i>Quae sunt signa occurrentis aborsus?</i> Koji su znakovi skorog pobačaja?
45	<i>Quae sunt signa proximi partus?</i> Koji su znakovi skorog poroda?
46	<i>Quomodo separas dolorem qui de februra venit?</i> Kako razlikovati bol koja dolazi zbog upale?
47	<i>Que sunt praeparanda quae propter partum sunt necessaria?</i>

	Što treba pripremiti za porod?
48	<i>Qualis est obstetricalis sella?</i> Kakva je porodnička stolica?
49	<i>Duo lecti ad quid prosunt?</i> Čemu služe dva kreveta?
50	<i>Quomodo parturientem collocare debemus?</i> Kako trebamo namjestiti roditelju?
51	<i>Antequam ad sellam parturientem collocemus quid facere oportet?</i> Što treba napraviti prije nego roditelju smjestimo na porodničku stolicu?
52	<i>Ministre cum opsetrice quot sunt necessariae?</i> Koliko je pomoćnica potrebno zajedno s primaljom?
53	<i>Obstrix quomodo et ubi sedere debet?</i> Kako i gdje treba sjediti primalja?
54	<i>Si enim ibi <secunde> remanserint quid faciendum est?</i> Što treba napraviti ako <posteljica> zaostane?
55	<i>Quae sunt quae propter retentionem secundarum antiqui adhibebant?</i> Što su stari poduzimali u slučaju zaostale posteljice?
56	<i>Quomodo agenda est post partum feta?</i> Kako postupati s roditeljom nakon poroda?
57	<i>Quomodo cognoscimus post partum sufficientem purgationem occurrisse?</i> Kako prepoznamo da je nakon poroda došlo do dostatnog pročišćavanja?

58	<p><i><Et de conatu et tensione frequentius in partu ruptiones occurrent.> ad has quid facere debemus?</i></p> <p><Od napora i proširivanja tijekom poroda vrlo često nastaju rupture.></p> <p>Što tada trebamo poduzeti?</p>
59	<p><i>Quid est spargesis post partum?</i></p> <p>Što je oticanje grudi nakon poroda?</p>
60	<p><i>De lacte stringendo</i></p> <p>O smanjenju mlijeka</p>
61	<p><i>De februra mamillarum</i></p> <p>O upali grudi</p>
62	<p><i>Si vero eadem mulier quae parit ipsa lactare possit quid faciemus?</i></p> <p>Što ćemo raditi ako roditeljica može sama dojiti?</p>
63	<p><i>Si alia lactaverit quomodo ei quae peperit lacte stringimus?</i></p> <p>Ako će netko drugi biti dojilja, kako da roditeljici smanjimo mlijeko?</p>
64	<p><i>Quibus rebus probamus infantem aptum esse ad nutriendum?</i></p> <p>Po čemu procjenjujemo da je novorođenče prikladno za othranjivanje?</p>
65	<p><i>Quibus mensibus vitalis nascuntur?</i></p> <p>U kojim se mjesecima rađaju sposobni preživjeti?</p>
66	<p><i>Quando umbilicum praecidere debemus?</i></p> <p>Kada trebamo prerezati pupčanu vrpču?</p>
67	<p><i>Quibus rebus infantis superficiem lavari oportet?</i></p> <p>S čime treba oprati djetetovo tijelo?</p>
68	<p><i>Quomodo haec infanti spargimus?</i></p> <p>Kako posipamo ove stvari po djetetu?</p>

69	<i>Quomodo infantem fasciamus?</i> Kako povijamo dijete?
70	<i>Ubi infantem iacere oportet?</i> Gdje dijete treba ležati?
71	<i>Quando infanti cibum dare oportet?</i> Kada djetetu treba dati hranu?
72	<i>Quem primum cibum accipere debet infans?</i> Kuju hranu dijete treba prvo dobiti?
73	<i>Quomodo mel dandum est infanti?</i> Na koji način djetetu valja dati med?
74	<i>Maternum lac dare oportet aut extraneum post partum infanti?</i> Trebali djetetu nakon poroda dati majčino ili tuđe mlijeko?
75	<i>Quid est enim bonum lac?</i> Kakvo je mlijeko dobro?
76	<i>Materno lacte nutriendus est infans an mamme?</i> Trebali dijete hraniti majčinim ili dojiljinim mlijekom?
77	<i>Quae est ergo mamma apta ad nutriendum infantem?</i> Koja je dakle dojilja prikladna za dojenje djeteta?
78	<i>Qua vita agenda est nutrix?</i> Kakav način života treba voditi dojilja?
79	<i>Quomodo dicis in principio infantem male accipi?</i> Kako objašnjavate da na dijete na početku života loše utječu stvari <koje nisu utjecale u maternici>?
80	<i>Quae sunt exercitia quae fieri possunt nutrici?</i>

	Koje vježbe dojilja smije raditi?
81	<i>Quid est faciendum si nutricis lac fuerit exterminatum?</i> Što napraviti ako dojilji nestane mlijeka?
82	<i>Quomodo agende sunt ille quarum lac exterminatur?</i> Kako treba postupati s onima kojima nestane mlijeka?
83	<i>Quae adhibebant antiqui ut lac habundaret nutrice?</i> Što su stari koristili kako bi dojilja imala dosta mlijeka?
84	<i>Quomodo agende sunt ille quae plus a iusto lacte habent?</i> Kako treba postupati s onima koje imaju više mlijeka nego što je potrebno?
85	<i>Quare agros et salsos cibos nutrice accipere non permittit?</i> Zašto dojilje ne smiju jesti gorke i slanu hranu?
86	<i>Quomodo enim agenda sunt quae lac corruptum habent?</i> Kako postupati s onima kojima mlijeko ne valja?
87	<i>Quomodo emendamus illas quae lac aquatum habent?</i> Kako poboljšati one koje imaju vodenasto mlijeko?
88	<i>Quotiens in die infans lavandus est?</i> Koliko puta dnevno valja kupati dijete?
89	<i>In quali loco lavandus est infans?</i> Na kakvom mjestu valja kupati dijete?
90	<i>Quomodo fasciandus est infans post lavacrum?</i> Kako treba poviti dijete nakon kupanja?

91	<p><i>Propter quam causam post lavacrum infantis plantis retentis caput iosum suspenditur?</i></p> <p>Zašto dijete nakon kupanja treba okrenuti glavom prema dolje držeći mu stopala spojena?</p>
92	<p><i>Quomodo infantis unguere possint?</i></p> <p>Kako bi mogli namazati djecu?</p>
93	<p><i>Propter quam causam oculi infantis oleo inrigantur?</i></p> <p>Zašto se djetetove oči mažu maslinovim uljem?</p>
94	<p><i>Quare iubetur infanti post lavacrum auriculas et nares exsiccare?</i></p> <p>Zašto je djetetu nakon kupanja obavezno osušiti uši i nosnice?</p>
95	<p><i>Post quantum lavacri ad didam applicandus est infans?</i></p> <p>Koliko dugo nakon kupanja treba podojiti dijete?</p>
96	<p><i>Quomodo didam tradere debet?</i></p> <p>Kako treba ponuditi dojku?</p>
97	<p><i>A somno experrecta nutrice quid facere oportet?</i></p> <p>Što treba učiniti nakon što se dojilja probudi?</p>
98	<p><i>Quotiens infans lactari debet?</i></p> <p>Koliko često dijete treba sisati?</p>
99	<p><i>Quid enim paciuntur infantes qui ante lavacrum aut in ipso lavacro didam accipiunt?</i></p> <p>Što se dakle dogodi djeci koja sišu prije kupanja ili tijekom samog kupanja?</p>
100	<p><i>Quibus signis intellegimus infantem cibum debere accipere?</i></p> <p>Po kojim znakovima prepoznamo da dijete treba dobiti hranu?</p>
101	<p><i>Quomodo cognoscimus quibus causis ploret infans aut propter cibos?</i></p>

	Kako prepoznati iz kojih razloga dijete plače osim zbog hrane?
102	<i>Quid faciemus si post lac biberit frequentius ploret?</i> Što napraviti ako stalno plače nakon što je sisalo?
103	<i>Cum infans obdormierit ubi ponendus est?</i> Gdje treba smjestiti dijete kad zaspe?
104	<i>Quando gestandus est infans?</i> Kada treba nositi dijete?
105	<i>Quomodo et qua re gestandus est infans?</i> Kako i u čemu treba nositi dijete?
106	<i>Post quod dies umbilicus infantis cadere solet?</i> Nakon koliko dana obično otpadne djetetova pupčana vrpca?
107	<i>Quomodo concavitatem umbilici formamus?</i> Kako oblikujemo udubljenje pupka?
108	<i>Quanto tempore fasciandus est infans?</i> Koliko dugo treba povijati dijete?
109	<i>Quas partes primo solvimus infantem?</i> Koje dijelove prvo odriješimo djetetu?
110	<i>Quando primo infans in balneo lavari debet?</i> Kada se dijete treba prvi put okupati u kupaonici?
111	<i>Quando et quomodo ad sedendum collocandus est infans?</i> Kada i kako treba dijete namjestiti za sjedenje?
112	<i>Quomodo inducendus est infans ambulare inter IIII?</i> Kako potaknuti dijete da hoda na sve četiri?
113	<i>Quando ad ambulandum inducendus est infans?</i> Kada treba dijete potaknuti na hodanje?

114	<i>Quando infantem a lacte ducere debemus?</i> Kada moramo dijete odviknuti od mlijeka?
115	<i>Qua disciplina infantem a lacte separamus?</i> Na koji način odvikavamo dijete od mlijeka?
116	<i>Quem primum cibum infanti dare debemus?</i> Kuju hranu trebamo prvo dati djetetu?
117	<i>Quid ei bibere damus?</i> Što mu dajemo piti?
118	<i>Quando incipit infans dentes mittere?</i> Kada djetetu počinju izbijati zubi?
119	<i>Quae sunt signa quando incipit dentire infans?</i> Koji su znakovi da djetetu počinju izbijati zubi?
120	<i>Quibus rebus utendum est ut non cum dolore et tormento dentes mittant infantes?</i> Što valja koristiti kako bi djeci bezbolno i bez muke izbijali zubi?
121	<i>Ad fervorem faucium infantis quibus rebus utimur?</i> Kojim se stvarima služimo za upalu djetetova grla?
122	<i>Ad proriginem infantum quid facere oportet?</i> Što treba činiti u slučaju svrbeži kod djece?
123	<i>Sonitum narium et oris strepidum qui de humoribus occurrit quomodo sanamus?</i> Kako liječimo zvuk nosnica i šum usta koji se javljaju zbog tekućina?
124	<i>Ad tussiculam eorum quid damus?</i> Što im dajemo za njihov kašalj?
125	<i>Quae sunt ergo valitudines mulierum quae per stricturam</i>

	<p><i>fieri solent?</i></p> <p>Koje su dakle bolesti žena koje se obično javljaju zbog sužavanja?</p>
126	<p><i>Quae sunt quae per fluxum?</i></p> <p>Koje su one koje <nastaju> zbog fluksa?</p>
127	<p><i>De retentione menstruarum vel quotiens guttatim et cum dolore purgantur</i></p> <p>O zadržavanju menstrualne krvi, ili o tome koliko često se pročišćavaju kap po kap uz bolove</p>
128	<p><i>De februra matricis</i></p> <p>O upali maternice</p>
129	<p><i>De satiriasi</i></p> <p>O satirijazi</p>
130	<p><i>De prefocatione matricis</i></p> <p>O gušenju prilikom napada histerije</p>
131	<p><i>De tensione matricis</i></p> <p>O tenziji maternice</p>
132	<p><i>De inflatione matricis</i></p> <p>O nadimanju maternice</p>
133	<p><i>De tumore matricis</i></p> <p>O oteknuću maternice</p>
134	<p><i>De duritia matricis</i></p> <p>O otvrdnuću maternice</p>
135	<p><i>De dolore matricis</i></p> <p>O boli u maternici</p>
136	<p><i>De mola matricis</i></p>

	O otvrdlini u maternici
137	<i>De sanguinatione matricis</i> O krvarenju maternice
138	<i>De fluxu sanguinis mulieris</i> O toku ženske krvi
139	<i>De fluxu seminis mulieris quem greci gonorrhian dicunt</i> O istjecanju ženskog sjemena kojeg Grci zovu gonoreja
140	<i>De lassitudine vulve</i> O slabosti maternice
141	<i>De paralisi matricis</i> O uzetosti maternice
142	<i>De omnibus inclinationibus matricis</i> O svim promjenama položaja maternice
143	<i>De sterilitate</i> O neplodnosti
144	<i>De difficili et laborioso partu</i> O teškom i mukotrpnom porodu
145	<i>Quomodo dicunt per eam quae parit difficultatem partus emergere?</i> Na koji kažu da dolazi do poteškoća pri porodu zbog one koja rađa?
146	<i>Quomodo dicunt per infantem qui nasci habet difficilimum <partum> dari?</i> Na koji način kažu da dolazi do vrlo otežanog <poroda> zbog djeteta koje se ima roditi?
147	<i>Quot sunt enim et quae scemata <quibus> infantes nascuntur?</i> Koliko i kakvih položaja ima <u kojima> se djeca rađaju?

148	<p><i>Quotiens in capite feruntur?</i></p> <p>Koliko često se rađaju glavom prema dolje?</p>
149	<p><i>Quotiens in pedibus iunctis <descendit>?</i></p> <p>Koliko često <se spušta> sa spojenim nogama?</p>
150	<p><i>Quomodo dicunt de extrinsecus venientibus causis difficultatem partus emergere?</i></p> <p>Na koji način kažu da dolazi do poteškoća pri porodu zbog vanjskih čimbenika?</p>
151	<p><i>Quomodo dicunt per folliculum impediri partum?</i></p> <p>Na koji način kažu da porod otežava vrećica?</p>
152	<p><i>Quomodo dicunt per eum modum qui ex omnibus causis miscetur partum impediri?</i></p> <p>Na koji način kažu da porod otežava situacija koja obuhvaća sve (prethodno spomenute) čimbenike?</p>
153	<p><i>Qua ergo diligentia obsetricande sunt ille quae tarde et cum difficultate pariunt?</i></p> <p>Kako pri porodu pomoći roditeljama koje rađaju sporo i otežano?</p>
154	<p><i>Si autem contra naturam positus inventus fuerit <infans>?</i></p> <p>Ako se pak <dijete> nađe u neprirodnom položaju, <što primalja treba učiniti>?</p>
155	<p><i>Quotiens autem manum mittit quid facere debet obsetrix?</i></p> <p>Kad god pruži ruku, što primalja treba učiniti?</p>
156	<p><i>Si ambas manus eius foris invenerit?</i></p> <p>Ako vidi da su mu obje ruke vani, <što primalja treba učiniti>?</p>
157	<p><i>Et si brevissimum caput habet et ambas manus eiecerit?</i></p> <p>I ako ima vrlo malu glavu i izbacila obje ruke, <što primalja treba</p>

	učiniti>?
158	<i>Si in pedibus descendens?</i> Ako se spusti na stopala, <što primalja treba učiniti>?
159	<i>Si unum pedem foris eiecerit?</i> Ako izbaci van jedno stopalo, <što primalja treba učiniti>?
160	<i>Si ambos pedes foris eiecerit?</i> Ako oba stopala izbaci van, < što primalja treba učiniti>?
161	<i>Si divisis pedibus duabus partibus vulve plantas infigat?</i> Ako, raširivši noge, utisne tabane na dva dijela maternice, <što primalja treba učiniti>?
162	<i>Si genua ostenderit?</i> Ako pokaže koljena, <što primalja treba učiniti>?
163	<i>Si duplicatus fuerit quid faciemus?</i> Što ćemo učiniti ako bude sklupčano?
164	<i>Si naticas eius in oroficium?</i> Ako <se okrene> na zadak prema otvoru maternice, <što primalja treba učiniti>?
165	<i>Si indivisum iacet?</i> Ako leži u poprečnom položaju, <što primalja treba učiniti>?
166	<i>Et si plures ab uno fuerint?</i> Ako bude više od jednog <djeteta>, što primalja treba učiniti>?
167	<i>Haec autem omnia leniter et sine quassatione ab obsetrice facienda sunt</i> Sve ovo, međutim, primalja treba učiniti nježno i bez uznemiravanja
168	<i>De embriulcia</i> O vađenju zametka

169	<i>Quomodo ergo embriulciam mittere debemus?</i> Kako dakle trebamo izvesti vađenje zametka?
170	<i>Quomodo probamus mortuum infantem?</i> Kako prepoznajemo mrtvorodenče?
171	<i>Quomodo infantem mortuum concidere debemus?</i> Kako trebamo izrezati mrtvorodenče?
172	<i>Quid obsetricem facere oportet ei quae patitur post tam quassationem?</i> Što dolikuje da primalja učini za rodilju koja doživi takvu nesreću?
173	<i>De retentione secundarum</i> O zaostaloj posteljici
174	<i>De collectionibus quae in partibus muliebribus emergunt</i> O čirevima koji nastaju na ženskim spolnim organima
175	<i>De vulneribus in matrice positis</i> O ozljedama na maternici
176	<i>De cancro matricis</i> O karcionomu maternice
177	<i>De inmoderata landica quam greci las nymfin appellant</i> O uvećanom klitorisu kojeg Grci nazivaju „las nymfin“
178	<i>De cercoso</i> O izraslini na ušću maternice
179	<i>De clavulis in mulibribus locis natis</i> O izraslinama koje nastaju na ženskim spolnim organima
180	<i>De ragadiis in matrice positis</i> O napuklinama na maternici
181	<i>De condolomatibus {quae} in matrice positis</i>

	O kvržicama smještenima u maternici
182	<i>De emorroidis quae in matrice nascuntur</i> O hemoroidima koji nastaju u maternici
183	<i>De casu matricis</i> O ispadanju maternice
184	<i>De clusura orificii matricis quam greci fymos dicunt</i> O zatvorenom otvoru maternice što Grci nazivaju „fymos“
185	<i>De eis quibus clausae nascuntur et appellantur atretia</i> O onim stvarima od kojih nastaju pregrade koje nazivaju atrezijom
186	<i>Qua disciplina organo aperiende sunt mulieres</i> Na koji način treba otvoriti žene za pregled sa spekulomom?

Mustionove *Gynaecia* bez podjele u knjige sadrže 186 poglavlja, od kojih je 156 u kratkom ili relativno kratkom katehetičkom formatu (pitanje - odgovor). Iako njegova poglavlja skoro u potpunosti prate redosljed tema kako su izlagane u Soranovu originalu, ima ih nekoliko koja su ispremiješana, a neka nedostaju u potpunosti, tj. Mustion ih nije ni prevodio: njegovo 12. poglavlje, koje odgovara 12. odlomku kod Sorana, dolazi nakon njegovih poglavlja 9-11, koja odgovoraju Soranovim odlomcima 13-15. Isto tako Mustionovo 8. poglavlje, koje odgovara Soranovim odlomcima 16-18, dolazi između poglavlja 7 i 9 koja odgovaraju Soranovu 11. i 13. Miješanje je pogodilo samo spomenuta poglavlja pri samome početku, kasnije sve ide normalnim redosljedom. Što se tiče poglavlja koja nedostaju, na osnovi Soranova teksta vidimo da nisu prevedeni njegovi odlomci 60-65 u prvoj knjizi te 9. i 57. odlomak u drugoj knjizi. O izgubljenom osmom poglavlju o fistulama u maternici (<Περὶ σπρίγγων ἐν μήτρᾳ.>) u Soranovoj četvrtoj knjizi, Mustion na kraju svog 176. poglavlja kaže: *subsequatur scema de fistulis in matrice positis, quod scema transferre nolui, siquidem obsetricibus supervacue hoc insinuamus, cum etiam peritissimos medicos ad inspiciendum et ad curandum haec fistulae turbare possint*. On je, dakle, smatrao da nema smisla

primaljama (za koje on prvenstveno i piše svoje djelo) govoriti o fistulama jer one mogu zbuniti čak i najiskusnije liječnike u pogledu pregleda i liječenja.

U Mustiona nalazimo i dio poglavlja koja su izgubljena u grčkom originalu. U drugoj knjizi Soranova djela, gdje su izgubljena dva poglavlja o zaostaloj posteljici i kako brinuti o ženi nakon poroda, možemo pretpostaviti kako su ta poglavlja izgledala na temelju Mustionovih poglavlja 56-58. U Soranovoj trećoj knjizi, izgubljenom odlomku pod brojem 30 odgovara Mustionovo 131. poglavlje, djelomično sačuvanom 35. odlomku odgovara Mustionovo 134. poglavlje, odlomku o boli u maternici (koje možda nije niti postojalo kod Sorana)¹²¹ odgovara Mustionovo 135. poglavlje, a poglavlju o neplodnosti i nemogućnosti začeća jednako je Mustionovo poglavlje pod brojem 143. U četvrtoj Soranovoj knjizi, gdje je većina poglavlja izgubljena, Mustion nam sa svojim poglavljima od 174 do 182 i od 184 do 186 može pomoći da zamislimo kako su ona otprilike izgledala, osim, kao što smo prije spomenuli, u poglavlju gdje Soran govori o fistulama u maternici.

¹²¹ Bolton 2015, 19.

13. 3. Struktura i sadržaj Celijeva djela u odnosu prema Soranovu djelu

Tablica 3. Celijeva građa po poglavljima

Celije Aurelijan, <i>Gynaecia</i>	
1. knjiga	
1	<i>Geneciarum Celi Aureliani Methodici Sicensis liber primus incipit</i> Počinje prva knjiga <i>Ginekologije</i> Celija Aurelijana Sikanskog
2	<i>In quot partes dividere oportet universam muliebrem rationem?</i> Na koliko dijelova treba podijeliti čitavu znanost o ženama?
3	<i>Quali positione est matrix formata?</i> Kako je oblikovana maternica?
4	<i>Que est apta et conveniens obstetricali discipline?</i> Kakva je žena prikladna i sposobna za primaljsku vještinu?
5	<i>Quid sit obstetrix?</i> Što je primalja?
6	<i>Vnde dicta sit matrix et que tria habet nomina?</i> Po čemu je maternica dobila ime i koja tri naziva ima?
7	Nije naslovljeno
8	Nije naslovljeno
9	<i>Vbi posita sit matrix?</i> Gdje je smještena maternica?
10	Nije naslovljeno
11	Nije naslovljeno
12	Nije naslovljeno
13	<i>Quomodo formata est matrix?</i> Kako je oblikovana maternica?

14	Nije naslovljeno
15	<i>Qualis sit matrix?</i> Kakva je maternica?
16	<i>Vbi positi sunt testiculi?</i> Gdje su smješteni jajnici?
17	Nije naslovljeno
18	<i>Qualis sit matrix et ex quot tunicis constet?</i> Kakva je maternica i od koliko se slojeva sastoji?
19	Nije naslovljeno
20	Nije naslovljeno
21	Nije naslovljeno
22	<i>De menstruali purgatione.</i> O mjesečnom pročišćavanju.
23	<i>Vnde dicta est purgatio?</i> Zašto se zove pročišćavanje?
24	<i>Quando incipit purgatio?</i> Kad počinje pročišćavanje?
25	<i>Quanto sanguine purgantur?</i> Kolikom se količinom krvi pročišćavaju?
26	<i>Quando cessat purgatio?</i> Kad prestaje pročišćavanje?
27	<i>De diversitate purgationis secundum tempus, in numero dierum.</i> O razlikama u pročišćavanju s obzirom na vrijeme, po broju dana.
28	<i>De differentia purgationis in quantitate.</i> O količinskim razlikama u pročišćavanju.

29	Nije naslovljeno
30	Nije naslovljeno
31	<i>Quomodo intelligatur purgatio denegari?</i> Kako se prepoznaje da neće doći do pročišćavanja?
32	Nije naslovljeno
33	Nije naslovljeno
34	<i>Quibus signis mediocriter purgatas intelligimus?</i> Po kojim znakovima prepoznamo one koje su umjereno pročišćene?
35	Nije naslovljeno
36	Nije naslovljeno
37	Nije naslovljeno
38	Nije naslovljeno
39	Nije naslovljeno
40	<i>Vtrum congrua necne sit feminis purgatio menstrualis?</i> Je li mjesečno pročišćavanje zdravo za žene ili ne?
41	<i>Vtrum salutaris necne sit virgini virginitas?</i> Je li djevičanstvo zdravo za djevicu ili ne?
42	Nije naslovljeno
43	<i>Quousque servanda est virginitas?</i> Dokad valja čuvati djevičanstvo?
44	<i>Que sunt ad concipiendum apte?</i> Koje žene mogu začeti?
45	<i>Quid impediat conceptionem?</i> Što ometa začćeće?
46	<i>Quid est aptum conceptioni tempus veneris ineunde?</i>

	Koje je prikladno vrijeme za plodonosni snošaj?
47	Nije naslovljeno
48	Nije naslovljeno
49	Nije naslovljeno
50	<i>Quando anime habitudo exortis tradat corporibus formas?</i> Kada duša po navadi prenosi oblike rođenim tijelima?
51	Nije naslovljeno
52	<i>Vtrum salutaris necne sit conceptio?</i> Je li začeće zdravo ili ne?
53	<i>Que sunt signa facte conceptionis?</i> Koji su znakovi začeća?
54	Nije naslovljeno
55	<i>Quid differt a conceptione sumtio?</i> Koja je razlika između začeća i oplodnje?
56	<i>Signa conceptionis.</i> Znakovi začeća.
57	<i>Que sunt secundum veteres signa masculum vel feminam ferentis pregnantis?</i> Koji su po starima znakovi da trudnica nosi muško ili žensko dijete?
58	<i>Quomodo diligende sunt concepto fetu mulieres?</i> Kako se treba brinuti za žene koje su začele?
59	<i>Quibus causis despuitur semen?</i> Iz kojih razloga sjeme biva odbačeno?
60	Nije naslovljeno
61	Nije naslovljeno
62	Nije naslovljeno

63	Nije naslovljeno
64	<i>De cissa</i> O piki
65	Nije naslovljeno
66	<i>Quot mensibus cissa occurrat pregnantibus?</i> U kojim se mjesecima javlja pika kod trudnica?
67	<i>Vnde cissa contingat, et quid sequitur cissam?</i> Kako dođe do pike i što ide uz nju?
68	<i>Que sequantur cissam?</i> Što ide uz piku?
69	<i>Quomodo sunt agende cissam habentes?</i> Kako liječiti one koje boluju od pike?
70	Nije naslovljeno
71	Nije naslovljeno
72	Nije naslovljeno
73	<i>De dieta cissam habentium.</i> O prehrani onih koje boluju od pike.
74	<i>De natura citoniorum.</i> O prirodi dunja
75	Nije naslovljeno
76	Nije naslovljeno
77	Nije naslovljeno
78	<i>Que diligentia est adhibenda pregnantibus ex tempore cisse usque partum?</i> Kako se treba skrbiti o trudnicama od trenutka pojave pike pa sve do poroda?
79	<i>Quomodo septimo mense agende sunt pregnantes?</i>

	Kako se treba skrbiti o trudnicama u sedmom mjesecu?
80	<i>Quomodo in octavo mense?</i> Kako u osmom mjesecu?
81	<i>De cura pregnantium in nono mense.</i> O skrbi o trudnicama u devetom mjesecu.
82	<i>Vtrum medicaminibus conceptionem prohibentibus vel factam rumpentibus utendum sit vel quomodo?</i> Trebaju li se rabiti lijekovi koji sprečavaju ili prekidaju začeće, i ako da, na koji način?
83	<i>Quomodo inhibeat conceptio?</i> Kako se sprečava začeće?
84	Nije naslovljeno
85	Nije naslovljeno
86	Nije naslovljeno
87	Nije naslovljeno
88	Nije naslovljeno
89	Nije naslovljeno
90	<i>Que sunt signa future discussionis?</i> Koji su znakovi skorog pobačaja?
91	<i>De folliculo atque umbilico.</i> O posteljici i pupčanoj vrpci.
92	<i>Ex quot et ex quibus constat umbilicus infantis?</i> Od koliko se dijelova sastoji djetetova pupčana vrpca?
93	<i>Quid est amnion?</i> Što je vodenjak?

94	<i>Que sunt signa imminentis partus?</i> Koji su znakovi skorog poroda?
95	<i>Que sunt partui preparanda?</i> Što treba pripremiti za porod?
96	Nije naslovljeno
97	Nije naslovljeno
98	<i>Que diligentia parturientibus est adhibenda?</i> Kako se treba skrbiti o onima koje rađaju?
99	Nije naslovljeno.
100	Nije naslovljeno
101	Nije naslovljeno
102	Nije naslovljeno
103	Nije naslovljeno
104	Nije naslovljeno
105	Nije naslovljeno
106	Nije naslovljeno
107	<i>Que diligentia est adhibenda mulieribus profecto?</i> Kako se treba skrbiti o roditeljama nakon poroda?
108	<i>De spargesi.</i> O oticanju grudi.
109	<i>Ad stringendum lac.</i> Za smanjenje mlijeka.
110	<i>Ad fervorem et tumorem mamillarum.</i> Za upalu i oticanje grudi.
111	<i>Ad pondus mamillarum.</i>

	Za otežale grudi.
112	Nije naslovljeno
113	<i>Ex quibus rebus probatur infans aptus ad nutriendum?</i> Po čemu se prepoznaje novorođenče vrijedno othranjivanja?
114	<i>Quibus mensibus vitales nascuntur?</i> U kojim se mjesecima rađaju sposobni preživjeti?
115	Nije naslovljeno
116	<i>De umbilici decisione.</i> O rezanju pupčane vrpce.
117	< <i>Quomodo exspergendus est infans?</i> > <Na kakav način treba posipati dijete?>
118	<i>De infante fasciando.</i> O povijanju djeteta.
119	Nije naslovljeno
120	<i>De fetus locatione, quam Greci cataclisin vocant.</i> O polijeganju djeteta, što Grci nazivaju „cataclisis“.
121	<i>Quando et qualis cibus infanti dandus est?</i> Kada i kakvu hranu valja dati novorođenčetu?
122	<i>Cuius lac dandum est fetui?</i> Čije mlijeko treba dati novorođenčetu?
123	Nije naslovljeno
124	Nije naslovljeno
125	<i>De nutrice eligenda.</i> O biranju dojilje.
126	<i>Que mamma sit probabilis?</i>

	Koja je dojilja prikladna?
127	Nije naslovljeno
128	Nije naslovljeno
129	Nije naslovljeno
130	<i>De probanda lacte.</i> O provjeri mlijeka.
131	Nije naslovljeno
132	<i>Qua vita agende sunt nutrices?</i> Kakav stil života trebaju voditi dojilje?
133	Nije naslovljeno
134	Nije naslovljeno
135	Nije naslovljeno
136	Nije naslovljeno
137	<i>Quid agendum sit lacte extincto aut corrupto vel concrassato?</i> Što napraviti ako mlijeko nestane, pokvari se ili se zgusne?
138	Nije naslovljeno
139	Nije naslovljeno
140	Nije naslovljeno
141	<i>De lavatione et fricatione infantium.</i> O pranju i masiranju novorođenčeta.
142	Nije naslovljeno
143	Nije naslovljeno
144	Nije naslovljeno
145	<i>Cur oculi infantis oleo ungantur?</i> Zašto se djetetove oči mažu uljem?

146	Nije naslovljeno
147	<i>Cur nares et aures infantis post balneum siccantur?</i> Zašto se djetetove nosnice i uši suše poslije kupanja?
148	Nije naslovljeno
149	<i>Quomodo vel quando lactandus sit infans?</i> Kako i kada treba dojiti dijete?
150	Nije naslovljeno
151	Nije naslovljeno
152	Nije naslovljeno
153	Nije naslovljeno
154	<i>De casu umbilici.</i> O otpadanju pupčane vrpce.
155	<i>Quomodo vel quando fasciole sunt solvende?</i> Kako i kada treba odriješiti povoje?
156	<i>Quomodo locandus est infans ut sedeat?</i> Kako treba namjestiti dijete da sjedi?
157	<i>De nutrimento fetus.</i> O prehrani novorođenčeta.
158	<i>Quomodo vel quando lacte deducendus est infans?</i> Kako i kada treba odviknuti dijete od mlijeka?
159	<i>Quis cibus dandus sit primus infanti?</i> Koju hranu treba prvo davati djetetu?
160	<i>De natione dentium.</i> O izbijanju zubi.
161	<i>De tumore faucium.</i>

	O oticanju grla.
162	Nije naslovljeno
163	Nije naslovljeno
164	<i>De scatebris cutis.</i> O kožnom osipu.
165	Nije naslovljeno
166	<i>De rugitu faucium.</i> O hroptanju grla.
167	Nije naslovljeno
168	<i>De siriasi.</i> O toplinskom udaru.
169	<i>De fluore ventris.</i> O proljevu.
170	Nije naslovljeno
171	Nije naslovljeno
2. knjiga	
1	<i>Incipiunt capitula libri secundi.</i> Počinju poglavlja druge knjige.
2	Nije naslovljeno
3	Nije naslovljeno
4	Nije naslovljeno
5	Nije naslovljeno
6	<i>Quomodo agenda est mulier carens menstrua?</i> Kako liječiti ženu koja nema menstruaciju?
7	Nije naslovljeno

8	Nije naslovljeno
9	Nije naslovljeno
10	Nije naslovljeno
11	Nije naslovljeno
12	<i>Dieta carentium menstrua.</i> O prehrani onih koje nemaju menstruaciju.
13	Nije naslovljeno
14	Nije naslovljeno
15	<i>De tumore matricis.</i> O oteknuću maternice.
16	<i>Communia signa patienti parti comitantia.</i> Zajednički znakovi koji prate oboljeli dio.
17	<i>Propria singulariter signa partium.</i> Vlastiti znakovi svakog dijela posebno.
18	Nije naslovljeno
19	Nije naslovljeno
20	Nije naslovljeno
21	Nije naslovljeno
22	<i>Cura predictorum.</i> Liječenje prethodno spomenutih.
23	<i>De satiriasi.</i> O satirijazi.
24	<i>De prefocatione matricis.</i> O gušenju prilikom napada histerije.
25	<i>Signa prefocationis matricis.</i>

	Znakovi gušenja prilikom napada histerije.
26	<i>Quid differt ysterice a caducis et apoplectis et lumbricos habentibus?</i> Koja je razlika između onih koje imaju histeriju, padavicu, apopleksiju i crijevne gliste?
27	Nije naslovljeno
28	Nije naslovljeno
29	Nije naslovljeno
30	Nije naslovljeno
31	Nije naslovljeno
32	<i>De extensione matricis.</i> O širenju maternice.
33	<i>De matricis inflatione.</i> O nadimanju maternice.
34	Nije naslovljeno
35	<i>De matrice tumente.</i> O otekloj maternici.
36	<i>De duritia matricis.</i> O otvrdnuću maternice.
37	<i>De dolore matricis post partum.</i> O boli u maternici nakon poroda.
38	Nije naslovljeno
39	<i>De mola, quam Greci milim vocant.</i> O otvrdlini u maternici, koju Grci zovu „milis“.
40	<i>Quod differt habens molam a gravida.</i> Koja je razlika između otvrdline u maternici i trudnoće.

41a	Nije naslovljeno
42a	Nije naslovljeno
43a	Nije naslovljeno
44a	Nije naslovljeno
45a	Nije naslovljeno
41b	Nije naslovljeno
42b	Nije naslovljeno
43b	Nije naslovljeno
44b	Nije naslovljeno
45b	Nije naslovljeno
46	<i>De fluore sanguinis per matricem.</i> O otjecanju krvi kroz maternicu.
47	Nije naslovljeno
48	Nije naslovljeno
49	Nije naslovljeno
50	Nije naslovljeno
51	<i>De fluore muliebri secundum veteres.</i> O otjecanju krvi prema starima.
52	Nije naslovljeno
53	Nije naslovljeno
54	Nije naslovljeno
55	Nije naslovljeno
56	<i>De seminis lapsu.</i> O istjecanju sjemena.
57	Nije naslovljeno

58	<i>De debilitate matricis.</i> O slabosti maternice.
59	Nije naslovljeno
60	<i>De paralisi matricis.</i> O uzetosti maternice.
61	<i>De matricis inclinationibus et eversionibus.</i> O naginjanju i izokretanju maternice.
62	Nije naslovljeno
63	Nije naslovljeno
64	<i>De sterilitate, quam Greci stirosin vocant, vel aconiam, quod generare non sinat.</i> O neplodnosti, što Grci zovu „stirosis“ ili „aconia“, što onemogućava začćeće.
65	Nije naslovljeno
66	<i>De difficili et laborioso partu.</i> O otežanom i mukotrpnom porodu.
67	Nije naslovljeno
68	Nije naslovljeno
69	Nije naslovljeno
70	Nije naslovljeno
71	Nije naslovljeno
72	Nije naslovljeno
73	Nije naslovljeno
74	Nije naslovljeno
75	Nije naslovljeno
76	Nije naslovljeno

77	Nije naslovljeno
78	Nije naslovljeno
79	<i>De preparatione rerum ad difficultatem partus necessariorum et male parientium diligentia.</i> O pripremi stvari potrebnih za teški porod i o skrbi za roditelje s poteškoćama pri porodu.
80	Nije naslovljeno
81	Nije naslovljeno
82	Nije naslovljeno
83	Nije naslovljeno
84	Nije naslovljeno
85	Nije naslovljeno
86	Nije naslovljeno
87	Nije naslovljeno
88	Nije naslovljeno
89	Nije naslovljeno
90	Nije naslovljeno
91	Nije naslovljeno
92	<i>De fetu extrahendo vel decidendo, quod Greci embriulciam vocant.</i> O vađenju ili izrezanju zametka, što Grci nazivaju „embriulcia“.
93	Nije naslovljeno
94	Nije naslovljeno
95	Nije naslovljeno
96	Nije naslovljeno
97	Nije naslovljeno

98	Nije naslovljeno
99	<i>De retento folliculo, quas secundinas appellant.</i> O zaostaloj vrećici, koju nazivaju posteljicom.
100	<i>De collectionibus in mulierum partibus emergentibus.</i> O čirevima koji se javljaju na ženskim spolnim organima.
101	Nije naslovljeno
102	Nije naslovljeno
103	Nije naslovljeno
104	<i>De ulceribus matricis.</i> O čirevima na maternici.
105	Nije naslovljeno
106	Nije naslovljeno
107	Nije naslovljeno
108	<i>De carcinosa matrice.</i> O karcinomu maternice.
109	Nije naslovljeno
110	Nije naslovljeno
111	Nije naslovljeno
112	<i>De immodica landica.</i> O uvećanom klitorisu.
113	< <i>De cercosi.</i> > <O izraslini na ušću maternice.>
114	<i>De thymis in muliebribus partibus.</i> O bradavičastim izraslinama na ženskim spolnim organima.
115	<i>De hyatibus, quos Greci ragadas vocant.</i>

	O napuklinama, koje Grci nazivaju „ragades“.
116	<i>De condilomatibus in matrice positis.</i> O kvržicama u maternici.
117	<i>De emorroidis in matrice positis.</i> O hemoroidima u maternici.
118	Nije naslovljeno
119	<i>De casu matricis, quam Greci prothosim vocant.</i> O ispadanju maternice, što Grci nazivaju „prothosis“.
120	Nije naslovljeno
121	Nije naslovljeno
122	Nije naslovljeno
123	Nije naslovljeno
124	Nije naslovljeno
125	<i>De obstrusione matricis.</i> O opstrukciji maternice.
126	<i>De incarnato feminino veretro, quod Greci atreton vocant.</i> O sraslim ženskim intimnim dijelovima, što Grci nazivaju atrezijom.
127	Nije naslovljeno
128	Nije naslovljeno
129	Nije naslovljeno
130	Nije naslovljeno
131	Nije naslovljeno

Celijevo je djelo podijeljeno u dvije knjige. Prva knjiga obuhvaća 171, a druga 131 poglavlje i 21 *pessaria* koji im slijede. Redosljed poglavlja odstupa najviše naspram prve knjige Soranova djela. Veći izuzetci su poglavlje 3 koje odgovara odlomku 6 Soranove prve knjige, ali se

nalazi ispred poglavlja 4 i 5 koja odgovoraju odlomcima 3-5 prve knjige Sorana; odlomci 9 i 57 iz druge knjige, te odlomci 1-5 iz treće knjige Soranova djela koje Celije nije uključio u svoj tekst. Ostatak djela manje-više vjerno prati redoslijed Soranova izlaganja. Celijev, kao i Mustionov prijevod, čuva i neke dijelove koji su izgubljeni u grčkom originalu. To su: odlomak o brizi o ženama nakon poroda sačuvan u 107. poglavlju prve knjige Celijeva djela; izgubljenom odlomku pod brojem 30 u trećoj knjizi Soranova djela odgovara Celijevo 32. poglavlje, djelomično sačuvanom 35. odlomku odgovara Celijevo 36. poglavlje, odlomku o boli u maternici (koje možda nije nikada niti postojalo kod Sorana)¹²² odgovara Celijevo 37. i 38. poglavlje, a poglavlju o neplodnosti i nemogućnosti začeća jednaka su Celijeva poglavlja pod brojem 64. i 65 iz druge knjige. Izgubljeni dijelovi između odlomka 16 i 35 i nakon odlomka 40 četvrte knjige Soranova djela odgovaraju poglavljima 100-118 te 125-131 druge knjige Celijeva djela. Ono što zamjećujemo već pri prvom pogledu na Celijeve *Gynaecia* jest da velik broj njegovih poglavlja nije naslovljen, pa moramo detaljno proučiti ta poglavlja kako bismo znali o čemu se u njima radi. Na kraju Celijevih *Gynaecia* nalazimo popis koji se sastoji od 21 recepta za ljekovite pripravke kojima su se tretirale razne zdravstvene teškoće.

Nemali dio Celijeva prijevoda je izgubljen budući da je, kao što smo već spomenuli, rukopis u kojem je pronađen djelo srednjovjekovnog kompilatora koji je u Celijevo djelo umetao veće ili manje ulomke iz Mustionovih *Gynaecia*. U našoj tablici su crvenom bojom označena poglavlja koja sadržajem barem 95% odgovaraju Mustionovim poglavljima. To su poglavlja 2, 3-8, 13, 16, 31, 35-36, 64, 79, 92-93, 99-100, 108-109, 112, 114, 116, 122, 138-139, 145, 154, 159 u prvoj knjizi te poglavlja 23-40, 66, 107, 111, 116, 127-131 i 21 *pessaria* u drugoj knjizi. To nas dovodi do zaključka da je od ukupno 302 poglavlja 56 poglavlja, iliti 18.5% svih poglavlja, preuzeto iz Mustiona. U to nisu uračunati dijelovi iz drugih poglavlja u kojima se također, u većoj ili manjoj mjeri, nalazi materijal iz Mustiona.

14. Jezik Soranova djela

¹²² Bolton 2015, 19.

Ne postoje sustavni pregledi jezika Soranovih djela. Na osnovu odabranih ulomaka pokušat ćemo ukratko prikazati neke glavne odlike njegova jezika u usporedbi s tendencijama u razvoju grčkog jezika tijekom helenističkog i carskog razdoblja.

Soran pokazuje tendencije prema korištenju atičkih i helenističkih oblika. Javljaju se oblici kao što je *ἄρρην* koji je u helenističkom periodu zamijenjen s *ἄρσην*,¹²³ i *θαλάττη* umjesto helenističkog *θαλάσση*.¹²⁴ Međutim, nije dosljedan s obzirom da ponekad koristi i oblike sa -σσ-, a ne -ττ-,¹²⁵ primjerice *συντάσσουσιν* mjesto atičkog *συντάττουσιν*,¹²⁶ te helenističke oblike kao što je *γίνεσθαι* umjesto atičkog *γίγνεσθαι*.¹²⁷

Kod nepravilne komparacije koristi i pravilne i analoške oblike, *θαῆττον*,¹²⁸ i već nakon tri odlomka *τάχιον*.¹²⁹ Kod glagola isto se javljaju helenističke karakteristike, kao što je tendencija zamjene atematskih glagola tematskima.¹³⁰ Primjer je infinitiv *δεικνύειν* mjesto atičkog *δεικνύναι*.¹³¹

U vokabularu naginje starijim autorima. Ne javljaju se helenistički oblici poput *ὠτίον* već nastavlja koristiti starije *οὔς*.¹³² Teško je razlučiti koristi li određeni vokabular zato što direktno citira nekog autora, primjerice kada koristi riječi *εὐχρoος* i *εὐκίνητος* u I. I. 45. 1 parafrazira Hipokratove Aforizme 3. 17, ali budući da tu riječ koristi i u drugim kontekstima,¹³³ možemo slobodno reći da je to dio njegova vokabulara. Koriste se i riječi s promijenjenom semantikom karakteristične za helenizam, kao npr. *ἀντίληψις* sa značenjem koje imenica *αντίληψη* danas ima u

¹²³ Sor. *Gyn.* I, XIII. 45.1

¹²⁴ Sor. *Gyn.* II, IX. 38. 6.

¹²⁵ Sor. *Gyn.* II, XI. 44. 5

¹²⁶ Sor. *Gyn.* I, XIX. 60. 3

¹²⁷ Sor. *Gyn.* I, XII. 44. 2.

¹²⁸ Sor. *Gyn.* I, III. 17. 1

¹²⁹ Sor. *Gyn.* I, IV. 20.1

¹³⁰ Browning 1994, 28.

¹³¹ Sor. *Gyn.* III, XII. 46. 4

¹³² Sor. *Gyn.* I, XV. 37. 3

¹³³ Sor. *Gyn.* II, XI. 19. 1/7

novogrčkom: „shvaćanje, razumijevanje“, umjesto starijeg „primanje zauzvrat ili u zamjenu za nešto; pomoć“. ¹³⁴ Neke riječi čuvaju i starija značenja, kao *παρακαλέω*. ¹³⁵

Osvrnuvši se na spomenute primjere, možemo reći da Soran u svome jeziku aticizira, ali osjeti se i dašak helenističkog grčkog u njegovu diskursu.

¹³⁴ Sor. *Gyn.* II, IX. 35. 5.

¹³⁵ Sor. *Gyn.* III, I. 3. 1 ; O semantici više kod Browning 1994, 42.

15. Jezik Mustionova djela

Za razliku od Sorana, Mustion pokazuje puno veće odudaranje od klasičnog oblika jezika na kojem piše. Njegove *Gynaecia* sadrže pregršt oblika nestandardnog latiniteta, od fonološke, preko gramatičke do leksičke razine. Kao prva među najznamenitijim odlikama kasnog latiniteta zasigurno je monoftongizacija /ae/, koje se najčešće javlja u samim korijenima riječi, dok se u nastavku diftong čuva. Primjerice već u poglavlju 2 i 3 vidimo *quae* dva puta, ali *greci* dva puta i *etatis* umjesto *Graeci* i *aetatis*. Dosta je primjera neprovođenja jednačenja po mjestu tvorbe glasova „n“ i „p“, tako da tekst vrvi oblicima kao što su *conpetenter*, *inpingere* i sl. Među slične arhaizirajuće oblike spadaju i primjeri kao što je *rutunditate*, iako već u sljedećoj rečenici stoji klasično *rotunditas*. I morfološki ima nekih izuzetaka - primjer neklasičnog oblika bio bi *aliquabus* umjesto očekivanog *aliquibus*. Inače u deklinaciji većinom poštuje pravila klasičnog latiniteta (nema karakterističnih kasnijih zamjena u deklinacijskim paradigmama), kao i u sintaksi, iako s nekim izuzetcima, kao što je korištenje dativa poslije glagola kretanja.¹³⁶ Zna koristiti opisnu tvorbu futura s *habeo* + infinitiv.¹³⁷

Najviše devijacija s obzirom na klasični latinitet pokazuje leksik. Koristi punske, grčke i kasnolatinske riječi. Punske riječi su ograničene na tri fitonima.¹³⁸ Grčki vokabular koristi intenzivnije, ponajviše riječi vezane uz medicinu kao što je *ystera*, *delfis*, kraj kojih navodi grčko podrijetlo,¹³⁹ iako ih koristi i u drugim kontekstima kada ne navodi da su stranog podrijetla, kao u slučaju riječi *triacontaduo*,¹⁴⁰ *cerotaria*,¹⁴¹ *spargesis*,¹⁴² i *emina*.¹⁴³ Što se tiče kasnolatinskog

¹³⁶ Mustio XL; Bolton 2015, 176-177.

¹³⁷ Mustio LIII; Bolton 2015, 188-189.

¹³⁸ Bolton 2015, 4.

¹³⁹ Mustio III; Bolton 2015, 140-141.

¹⁴⁰ Mustio I; Bolton 2015, 137-138.; detaljna rasprava o toj riječi Bolton 2015, 64-67.

¹⁴¹ Mustio LVIII; Bolton 2015, 196.

¹⁴² Mustio LVIII; Bolton 2015, 196.

¹⁴³ Mustio XVI; Bolton 2015, 152.

vokabulara, par znatnijih primjera su riječi *congustias*,¹⁴⁴ *superhabundantem*,¹⁴⁵ i *submalefientes*.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Mustio VII; Bolton 2015, 144

¹⁴⁵ Mustio XIII; Bolton 2015, 150.

¹⁴⁶ Mustio CLIII; Bolton 2015, 332.

16. Jezik Celijeva djela

Celijeve, kao i Mustionove *Gynaecia*, pokazuju značajke postklasičnog latiniteta. Na fonološkom planu to je opet karakteristična monoftongizacija diftonga /ae/. Već u prvom poglavlju djela nalazimo više primjera te promjene, što u korijenima riječi, što u nastavcima: *quedam*, *sepe*, *medicine* i *que*. Fonološki je zanimljiva i delecija glasa /h/ koja nije potpuna. U nekim riječima se još uvijek se javlja, od kojih je jedna i grčkog podrijetla (!), *hieron osteon*.¹⁴⁷

Općenito je tretman grčkih posuđenica iznimno zanimljiv (naravno, ne isključujemo i mogućnost prepisivačkih greški, kojih je sigurno bilo u riječima koje nisu bile poznate prepisivačima), pa se tako javlja *cancrena* mjesto klasičnog *gangraena*, grčkog *γάγγραινα*,¹⁴⁸ *dialimita* za *διαλείματα*,¹⁴⁹ *ecrisin* za *ἔκρυσιν*,¹⁵⁰ *epysulesin* za *ἐπισύλλεψιν*,¹⁵¹ *estimmenon* za *ἐστιμμένον*,¹⁵² *eustantian* za *εὐστάθειαν*.¹⁵³

Kao što vidimo, grčke riječi prenosi na potpuno neujednačen način. Čas piše udvojene glasove, čas ih pojednostavljuje, u jednom trenu grčko /y/ piše kao „i“, „y“,¹⁵⁴ ili „u“. Izuzetno je pisanje „i“ na mjesto grčkog „α“ u *dialimita*, umetanje „n“ u *eustantian* te „y“ na mjesto „i“ u *epysulesin*. U morfologiji ne pokazuje značajnije devijacije od klasičnog latinskog jezika.

¹⁴⁷ Caelius *Gyn.* 1. 87; u grčkim riječima inače uopće ne piše glas /h/, Drabkin i Drabkin 1951, 129.

¹⁴⁸ Caelius *Gyn.* 2. 119.

¹⁴⁹ Caelius *Gyn.* 2. 194.

¹⁵⁰ Caelius *Gyn.* 2. 741.

¹⁵¹ Caelius *Gyn.* 1. 219.

¹⁵² Caelius *Gyn.* 2. 1461.

¹⁵³ Caelius *Gyn.* 1. 237.

¹⁵⁴ (*h*)*ypospadias* Caelius *Gyn.* 2. 815

17. Etimologija

Moderna etimologija jedna je od znanstvenih disciplina unutar lingvističke znanosti. Temelji se na dijakronijskom proučavanju više različitih jezika na čijoj osnovi stvara precizna pravila pomoću kojih svatko može neovisno doći do istih rezultata kao i istraživač kojih ih je postavio. Kao takva sama je sebi svrhom te je, iako se zna nalaziti i u tekstovima drugih disciplina, ograničena uglavnom na posebne priručnike, kao što su etimološki rječnici i poredbene gramatike.¹⁵⁵

U antičko doba isto je postojala znanstvena disciplina koja se nazivala etimologija (*ἐτυμολογία*), koja iako dijeli ime s istoimenom modernom disciplinom, s njom ima jako slabe poveznice po pitanju samih postavki njihovog funkcioniranja. Sam postanak etimologiziranja u antici nije sasvim poznat, no susrećemo ga već u najranijim grčkim književnim djelima.¹⁵⁶ U znanstvenoj zajednici prevladava mišljenje da su etimologije u početku služile kao vrsta hermenutičkog sredstva u vjerskim situacijama korištena za otkrivanje misterija božanskih imena. Primjer takvog diskursa je čuveni papirus iz Dervenija.¹⁵⁷ Tokom vremena na polju jezičnih razmišljanja nastaju dvije glavne struje – jedni su smatrali da riječi nastaju po prirodi, *φύσει*, odnosno da sama priroda stvara riječi, a drugi da riječi nastaju po položaju, *θέσει*, to jest referencijom osnovanoj na društvenoj konvenciji.¹⁵⁸ Rasprava između ovih dviju različitih škola misli kulminirala je u Platonovu djelu *Kratil* u kojem između glavnog lika Kratila, koji smatra da riječi nastaju *φύσει*, i Hermogena koji se zalaže za suprotnu teoriju, Sokrat zauzima srednji položaj zaključujući da su imena od male vrijednosti u utvrđivanju stvarnosti.¹⁵⁹

Bitno istraživačko pitanje koje se nameće čitanjem *Kratila* status je tehničkih termina vezanih uz etimološka istraživanja. Dok je danas etimologija termin koji se skoro isključivo koristi

¹⁵⁵ Sluiter 2015, 897; Arnaud Zucker, Claire Le Feuvre 2021, 1-20.

¹⁵⁶ Već Homer povezuje Odisejevo ime sa glagolom *ὀδύρομαι* (*Od.* 1. 55), i *ὀδύσσομαι* (*Od.* 1. 62), a Eshil pak govori da od glagola *ζῆν* dolazi Zeusovo ime (*Supp.* 584). Mnoge slične primjere možemo pronaći još u Hezidovim, Sofloklovim, Euripidovim i Pindarovim djelima: Maltby 2005.

¹⁵⁷ Most 2017, 55.

¹⁵⁸ Krivosheeva, 1-2; današnja lingvistika nasljedujući izlaganja švicarskog lingvистa De Saussurea u njegovu djelu *Tečaj opće lingvistike* u nekim osnovnim crtama prati *θέσει* tumačenja postanka riječi, Saussure 2011, 66-78.

¹⁵⁹ Cuyper i Williams 2008, 311.

kad se govori o postanku i razvoju riječi, u antičkoj grčkoj i rimskoj književnosti je bilo potpuno drugačije stanje. U korpusu grčkih i rimskih književnika koji se bave etimologijom u svome diskursu, riječ *ἐτυμολογία* je samo jedan od mnogih termina koji se koriste kad se opisuje etimologiziranje.¹⁶⁰ Uz nju se često nalaze termini *ὀρθότης (τῶν) ὀνομάτων*,¹⁶¹ *δύναμις* i *σύμβολον*, a u latinskom se jeziku najčešće javljaju *vis nominis*, *vis verbi*, *notatio* i *ratio*.¹⁶²

Poslije Platona, na scenu lingvističkih istraživanja stupa Aristotel, od kojeg nažalost nije sačuvano nijedno djelo koje se bavi isključivo lingvistikom, ali na osnovi ostalih sačuvanih djela moguće je donekle sagraditi model na koji se oslanjao. Nastojao je razriješiti *ἄγων* između *φύσει* i *θέσει* zalažući se za potpuno drugačije gledanje na problem. Tvrdio je da riječ nije običan zvuk, već *σύμβολον* koji izražava duhovne promjene (*παθήματα*).¹⁶³

Unutar ove rasprave javlja se i podjela na dvije grupe koje su tijesno povezane s gore navedenim pojmovima (*φύσει* i *θέσει*): analogisti i anomalisti.¹⁶⁴ Analogisti se zalažu za to da je jezik svijet za sebe, harmoničan i podložan pravilima, čak i onda kad ta pravila nisu potpuno (ili uopće) jasna istraživaču. S druge strane, anomalisti tvrde da, kao što je život pun različitih predmeta, tako je i jezik pun različitih, nejednakih sastavnica.¹⁶⁵

Ova načela su, posebice analogije, odigrala važnu ulogu u helenističkoj kritici klasičnih djela, posebice Homera. Uz već navedenu *ἐτυμολογία* javlja se i drugi važni princip antičke tekstualne kritike: analogija, to jest *κλίσις*.¹⁶⁶

Soranove *Ἐτυμολογίαι τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου* (Etimologije ljudskog tijela) nažalost nisu sačuvane, no, po svemu sudeći, korištene su kao jedan od glavnih izvora za kasnoantičke i bizantske

¹⁶⁰ U Kratilu se ne javlja nijednom (!), u Galena 17 puta, Peraki-Kyriakidou 2002, 478; Rousseau 2021, 129.

¹⁶¹ I u Platona i u Galena - ujedno naziv jednog od izgubljenih Galenovih djela - *Περὶ ὀνομάτων ὀρθότητος*: Rousseau 2021, 127.

¹⁶² Peraki 2002, 478-481.

¹⁶³ Cuyper i Williams 2008, 313-314.

¹⁶⁴ Treba napomenuti da neki autori sumnjaju uopće u postojanje ove jezikoslovne raspre, Dickey 2007, 6.

¹⁶⁵ Colson 1919, 24-25.

¹⁶⁶ Colson 1919, 25; Kod proučavanja ovih rasprava izvori su slabi. Najbolji izvor zasigurno je Varonovo djelo *De Lingua Latina*: Roberts 2012.

zbornike etimologija.¹⁶⁷ Iako na osnovi sekundarnih navoda ne možemo pouzdano proniknuti u metodološki okvir Soranova etimologiziranja u potonjem djelu, stanje je drugačije s bolje sačuvanim djelima, kao što je *Περὶ γυναικείων παθῶν*.

Primjeri:

A)

Soran, I, III, 6.

<Τίς φύσις μήτρας καὶ γυναικείου αἰδοίου.>

Ἡ μήτρα καὶ ὑστέρα λέγεται καὶ δελφύς· <μήτρα> μὲν οὖν, ὅτι μήτηρ ἐστὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτῆς γεννωμένων ἐμβρύων, ἢ ὅτι τὰς ἐχούσας αὐτὴν μητέρας ποιεῖ, κατὰ δέ <τινας>, ὅτι μέτρον ἔχει χρόνου πρὸς κάθαρσιν καὶ ἀπότεξιν· <ὑστέρα> δὲ διὰ τὸ ὕστερον ἀποδιδόναι τὰ ἑαυτῆς ἐνεργήματα, ἢ διὰ τὸ ἐσχάτην κεῖσθαι πάντων τῶν σπλάγχων, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀκρίβειαν ἀλλὰ κατὰ πλάτος· <δελφύς> δὲ διὰ τὸ ἀδελφῶν αὐτὴν εἶναι γεννητικὴν.

Prijevod:

Kakva je priroda maternice i rodnice?

Maternica (*μήτρα*) se još naziva *ὑστέρα* i *δελφύς*: naziva se *μήτρα*, jer je majka svih plodova koji se iz nje rađaju ili zato što one koje ju posjeduju čini majkama, a po nekima je to ime dobila zato što posjeduje mjeru vremena s obzirom na menstruaciju i porod. Naziva se i *ὑστέρα* jer kasnije daje svoje plodove ili zato što je smještena iza svih unutarnjih organa, ako ne precizno, barem u širem smislu. Naziva se još i *δελφύς* jer je sposobna rađati braću i sestre.

Ono što nas u ovom ulomku najviše zanima su imenice *μήτρα*, *ὑστέρα* i *δελφύς*. Soran nastoji objasniti zašto svaka od njih označava maternicu. Prvu povezuje sa imenicom *μήτηρ* jer je maternica „majka” svih plodova koji se iz nje rađaju (*μήτηρ ἐστὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτῆς γεννωμένων ἐμβρύων*) ili zato što ima mogućnost da sve one koje je posjeduju učini majkama (*τὰς ἐχούσας αὐτὴν μητέρας ποιεῖ*). Također, napominje nam da je po mišljenju drugih (*κατὰ δέ <τινας>*) do tog

¹⁶⁷ Gielen 2018, 157.

naziva došlo zato što maternica posjeduje svojevrsnu mjeru (*μέτρον*) vremena s obzirom na menstruaciju i rađanje (*μέτρον ἔχει χρόνον πρὸς κάθαρσιν καὶ ἀπότεξιν*).

Nadalje, do naziva *ὕστέρα* je došlo zbog toga što maternica kasnije daje svoje plodove, ili zato što je smještena iza svih unutarnjih organa (*ἐσχάτην κεῖσθαι πάντων τῶν σπλάγγνων*). Vidimo da to objašnjenje vuče podrijetlo od pridjeva *ὑστερος* koji znači „krajnji“, odnosno „onaj koji je iza“.

Na kraju, maternica se naziva i *δελφός* zato što ona stvara braću i sestre (*ἀδελφῶν αὐτὴν εἶναι γεννητικὴν*). Ovdje vidimo poveznicu s Aristotelom, jer i on maternicu povezuje s riječima *ἀδελφός* i *ἀδελφή*.¹⁶⁸

Ovo je zanimljiv primjer etimologizacije budući da Soran uspijeva pružiti adekvatne etimologije i sa strane onoga što se danas smatra da su etimološki korijeni tih riječi. Međutim, u slučaju riječi *μήτρα* i *ὕστέρα*, nije u stanju odrediti koja je od etimologija koju navodi u povijesnolingvističkom smislu točna. To je i jedan od pokazatelja u čemu leži važnost bavljenja etimologijom u antici. Etimologije su vrste igre riječi, u kojoj autor pokazuje svoje znanje jezika i sposobnost povezivanja različitih riječi s obzirom na poveznice između njih, bilo na formalnom ili semantičkom planu.

Mustion: III.

Matrix quot nominibus vocatur?

Principaliter enim tribus nominibus dicta est, primum quidem ab eo quod mulieres partu suo matres efficiat. greci (sic!) etiam ystera appellatur hoc est in novissima, siquidem ut novissima omnibus intestinis iaceat aut quod annis xiiii vacua sit apud virgines; post mutationem etatis effectus suos per partus mulieribus representat. greci etiam delfis dicta est eo quod fratres efficiat omnes qui ex una nascuntur.

Prijevod:

Koliko maternica ima naziva?

¹⁶⁸ Arist. *Hist. an.* III, 1; 510b 13.

Načelno ima tri naziva, prvi je dobila zato što žene putem rađanja čini majkama. Na grčkom se naziva i *ystera*, odnosno „krajnja“, budući da leži iza svih unutarnjih organa, ili zato što je kod djevice prazna četrnaest godina; tek nakon promjene životnog razdoblja pokazuje svoje plodove kod žena putem potomstva. Na grčkom se naziva i *delfis* zato što čini braćom sve one koji se rađaju od iste majke.

Ovo je jedno od rijetkih mjesta gdje Mustion gotovo u cjelosti prevodi Soranov izvornik i to poprilično doslovno. Ta je činjenica tim više iznenađujuća što se radi o etimološkom dijelu teksta, koje Mustion redovito izbjegava i izbacuje. Međutim, upitan je stupanj uspješnosti pri prevođenju s kojom se Mustion prihvatio ovog ulomka. Naime, izuzev prvog slučaja s riječju *matrix* koju povezuje s *mater*, Mustion prevođenjem etimologija ne doprinosi olakašavanju shvaćanja termina na način koji to Soran postiže.¹⁶⁹

Odmah na početku, i on nam, jednako kao i Soran, otkriva da postoje tri naziva za maternicu (*tribus nominibus dicta est*). Prvi naziv, *matrix*, naveden je već u samom naslovu. Njega objašnjava činjenicom da maternica procesom rađanja žene čini majkama (*mulieres partu suo matres efficiat*), odnosno, riječ *matrix* stavlja u paralelu s *mater* (grč. μήτηρ). Idući naziv za maternicu, *ystera* (grč. ὑστέρα), odmah povezuje s Grcima (*greci etiam ystera appellatur*) i pridjevom ὕστερος (*novissima*) i objašnjava je na sličan način kao i Soran. Kao prvo, maternica leži iza svih unutarnjih organa (*novissima omnibus intestinis iaceat*) ili, kao drugo, pošto je kod djevice prazna 14 godina (*annis xiiii vacua sit apud virgines*) nakon promjene životnog razdoblja pokazuje svoje plodove kod žena putem potomstva (*post mutationem etatis effectus suos per partus mulieribus representat*).

Posljednji naziv za maternicu je *delfis*, za koji napominje da je grčkog porijekla. Taj termin objašnjava govoreći da maternica čini braćom sve one koji se rađaju od iste majke (*greci etiam delfis dicta est eo quod fratres efficiat omnes qui ex una nascuntur*).

¹⁶⁹ Usp. Soranovo <δελφός> δὲ διὰ τὸ ἀδελφῶν αὐτὴν εἶναι γεννητικὴ ἢ Mustionovo *greci etiam delfis dicta est eo quod fratres efficiat omnes qui ex una nascuntur*. Formalna povezanost između δελφός ἢ ἀδελφός u grčkom jeziku je očita, dok ista formalna poveznica u latinskom prijevodu između riječi *delfis* ἢ *fratres* nije prisutna, te se od čitatelja očekuje prevođenje natrag na grčki da bi shvatio smisao rečenice, čime se gubi praktičnost takve etimologije.

Zanimljivo je da Mustion u ovom poglavlju izostavlja nazive koje on inače koristi za maternicu - *uterus* i *vulva*.

Celije: I, 6. (zapravo Mustionov tekst)

Muscio. Vnde dicta sit matrix et que tria habet nomina?

Matrix dicta est ab eo quod mulieres partu suo matris efficiat. Grece etiam ystera appellatur, id est novissima, eo quod novissima omnium in intestinis iaceat; aut quod annis XIII vacua sit in virgine, post mutationem etatis effectum suum per partum mulieribus representat. Grece etiam delphis dicitur, quia fratres efficit omnes qui ex una nascuntur.

Prijevod:

Mustion. Po čemu je maternica dobila ime i koja tri naziva ima?

Naziva se *matrix* zato što žene putem rađanja čini majkama. Na grčkom se naziva i *ystera*, odnosno „krajnja“, budući da leži iza svih unutaršnjih organa, ili zato što je kod djevice prazna četrnaest godina; tek nakon promjene životnog razdoblja pokazuje svoje plodove kod žena putem potomstva. Na grčkom se naziva i *delphis* zato što čini braćom sve one koji se rađaju od iste majke.

Izgleda da ovdje nije sačuvan originalni Celijev tekst. Ovo je jedno od onih mnogih mjesta gdje je kompilator trinaestostoljetnog rukopisa u kojem je sačuvan Celijev tekst odlučio staviti dio iz Mustionovih *Gynaecia*.

B)

Soran, I, XV, 48.

<Περὶ κίσσης.>

λέγουσιν δὲ ταύτην <οἱ μὲν> ἐκ μεταφορᾶς ὄρνιθος τινος κίσσης οὕτω λεγομένης, ὡς γὰρ τὴν πτηνὴν κίσσαν ποικίλην εἶναι πτελώσεως ἔνεκα καὶ φωνῆς, οὕτως καὶ τὸ προκείμενον σύμπτωμα ποικίλων ὀρέξεων ἀποτελεσματικὸν ὑπάρχειν, <τινὲς> δὲ ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, καὶ γὰρ οὗτος ποικίλος ἐν περιπλοκαῖς.

Prijevod:

<O piki.>

Jedni govore da je pika nazvana metaforički po nekoj ptici zvanoj *κίσσα*, jer kao što se krilata *κίσσα* razlikuje po svom perju i pjevu, tako i ovaj poremećaj može imati različite simptome i apetit može varirati. Drugi pak govore da je dobila naziv po bršljanu (*κισσός*), jer se i on može ovijati na raznorazne načine.

U ovome odlomku Soran, pozivajući se na starije autoritete, bez da navodi imena (*λέγουσιν...<οί μὲν>...<τινὲς> δὲ*), objašnjava etimologiju riječi pika (grč. *κίσσα*). Danas znamo da je to poremećaj, najčešće prisutan kod trudnica, u kojem se javlja neutaživa želja za jedenjem nehranjivih i neodgovarajućih tvari.¹⁷⁰ Riječ *κίσσα* (at. *κίττα*) ima dva u potpunosti različita značenja: šojka i pika. Objašnjenje se dosta oslanja na metaforu kao sredstvo stvaranja poveznice između riječi na formalnom planu istih, a na značenjskom potpuno različitih. Naime, kao što se šojke mogu razlikovati s obzirom na perje i pjev (*ὥς γὰρ τὴν πτηνὴν κίσσαν ποικίλην εἶναι πτιλώσεως ἔνεκα καὶ φωνῆς*), tako i ovaj poremećaj može imati različite simptome i apetit se može razlikovati od osobe do osobe (*οὕτως καὶ τὸ προκείμενον σύμπτωμα ποικίλων ὀρέξεων ἀποτελεσματικὸν ὑπάρχειν*). Koristeći pridjev *ποικίλος*, pobuđuje stvaranje veza između tih riječi.

Naposljetku, Soran spominje da neki kažu da je pika dobila ime po bršljanu (*κισσός*) koji isto može varirati po načinu na koji se svojim listovima oko nečega ovija (*ποικίλος ἐν περιπλοκαῖς*) i opet upotrebljava pridjev *ποικίλος* da bi pobudio sponu između riječi.

Zanimljivo je da se prvo navodi riječ koja se i danas smatra vjerojatnijim etimološkim izvorom, kao u slučaju s prethodno analiziranim ulomkom (usp. *μήτρα*).

Mustion: XXVIII.

XXVIII Unde cissa dicta est?

apud quosdam ab eo quod tedium gravidis mulieribus adferat. apud alios <quod> ariditatem mulieribus inferat. apud alios ab ipsa ave quae et voce et pennis varia est. alii

¹⁷⁰ Hrvatska enciklopedija, s. v. „pika“, pristupljeno 10.9.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48204>

vero ab hedera eam vocari dixerunt quae quidquid tenuerit, multum fortiter amplectitur et varietatem sinus habebit.

Prijevod:

Po čemu je pika dobila ime?

Po jednim je dobila ime po tome što izaziva mučninu kod trudnica; po drugima po tome što ženama donosi isušenost. Po nekima ime dolazi od ptice koja se može razlikovati i po pjevu i po perju. Drugi su pak rekli da se tako zove po bršljanu koji se vrlo čvrsto ovija oko onoga za što se uhvati i može imati raznolike načine ovijanja.

Kao i Soran, Mustion se ovdje poziva na starije autoritete ne navodeći njihova imena (*apud quosdam...apud alios....alii dixerunt*). Međutim, u ovom se ulomku pokazao jako inovativnim. Termin za piku (*cissa*) prvo dovodi u vezu s riječima koje kod Sorana uopće nisu uzete u obzir: *tedium* (klas. *taedium*) i *ariditas*. Iako ove riječi na prvi pogled nemaju poveznica s terminom *cissa*,¹⁷¹ koristeći se logikom koju je izložila Peraki,¹⁷² treba tražiti postoje li sinonimi tih riječi s kojima bi onda čitatelj mogao povezati ono što vidi pred sobom. Riječ *taedium* se može povezati s grčkim *σίκχος*,¹⁷³ koji bi po etimološkim pravilima koja su postojala u antici sasvim vjerno mogao etimologizirati riječ *cissa* pomoću metateze.¹⁷⁴ U slučaju riječi *ariditas* pronalazimo sinonim *siccus* koji isto pomoću metateze odgovara pravilima antičke etimologije.

Tijekom prevođenja Soranova ulomka, Mustion ne uspijeva dočarati u latinskom jeziku poveznicu koju gradi Soran. Izgleda da ne zna koja je to grčka ptica po imenu *κίσσα*, pa pri objašnjavanju etimologije koristi samo latinsku riječ za pticu (*ab ipsa ave quae et voce et pennis varia est*). Također, ne radi poveznicu između promjenjivog perja i pjeva ptice s promjenjivim simptomima i apetitom vezanim za poremećaj piku.¹⁷⁵ U posljednjem primjeru etimologije, gdje

¹⁷¹ Kao što piše i Lesley Bolton u svom komentaru toga ulomka, Bolton 2015, 167.

¹⁷² Peraki 2002, 482.

¹⁷³ Forcellini i Furlanetto 1755, 656.

¹⁷⁴ Zucker, Le Feuvre 2021, 15.

¹⁷⁵ Bolton 2015, 166-167.

piku kao i Soran dovodi u vezu sa bršljanom, opet koristi sinonime i poznavanje grčkoga kao osnovu etimologiziranja budući da je *hedera* direktni ekvivalent grčkoga *κισσός*.¹⁷⁶

Celije: I, 65.

Cissa apud veteres nomen accepit ab anxietate pregnantis que uteri comitatur augmentum, ab aliis a similitudine hedere, quam cissam vocant. etenim edera vicina queque suo nexu robora complectitur. sic etiam hec passio desideriiis plurimis evagata pregnantis vota diversa partitur. alii cissam dixerunt a similitudine avis quam Greci cissam, Latini gaiam vocant. etenim ipsa pennarum varietate distincta atque voce multissona esse perhibetur. non aliter hec passio varias desideriorum ingerit formas.

Prijevod:

Pika je po starima dobila ime po tjeskobi trudnice, koju prati uvećanje maternice, a po drugima po sličnosti s bršljanom kojeg zovu *cissa*, budući da se on svojim stiskom ovija oko obližnjih hrastova. Tako se i ova bolest, proširivši se mnogim žudnjama, dijeli na razne želje trudnice. Drugi su rekli da je naziv *cissa* dobila po sličnosti s pticom koju Grci zovu *cissa*, a Rimljani *gaia*. Za nju se pak kaže da je osebujna po raznolikosti perja i pjeva. Tako i ova bolest izaziva raznolike vrste žudnji.

Izgleda da na samom početku ulomka Celije vidi slične fonetske obrasce između riječi *cissa* i *anxietas*.¹⁷⁷ Zbog toga povezuje poremećaj piku s tjeskobom uzrokovanom uvećanjem maternice (*uteri comitatur augmentum*). Dakako, danas znamo da se ne može ustvrditi etimološka spona između ove dvije riječi.

Inače je Celije znatno dosljedniji u prenošenju Soranovih etimologija od Mustiona. Prevedeći tekst, pribjegava potankom opisivanju zbog čega bi riječi u pitanju bile etimološki povezane, te uz latinsku (u prvom slučaju) ili grčku riječ (u drugom slučaju) stavlja ekvivalent u drugom jeziku (*hedera:cissa* i *cissa:gaia* te time stvara puno koherentniji diskurs nego Mustion.

¹⁷⁶ Forcellini 1775, 644.

¹⁷⁷ Moguće da je ovdje mislio i na pridjev *anxius*, *-a*, *-um* koji znači „tjeskoban“.

Izgleda da zna o kojoj se ptici u Sorana radi, prevodeći grč. κίσσα na lat. *gais*, što isto najvjerojatnije označava šojku. Isto tako, uspijeva povući paralelu između promjenjivog perja i pjeva ptice s raznovrsnim oblicima koje poremećaj pika može poprimiti (*etenim ipsa pennarum varietate distincta atque voce multissona esse perhibetur. non aliter hec passio varias desideriorum ingerit formas*). Jednako kao Soran i Mustion, spominje starije autoritete, ali ih ne imenuje (*apud veteres...ab aliis...alii dixerunt*).

18. Primjena u nastavi

S obzirom na tematiku djela koja se obrađuju u ovom radu, moglo bi se pretpostaviti da će najveću korist, barem što se tiče latinskih tekstova, imati učenici srednjih zdravstvenih škola. Međutim, iako nastavni plan i program grčkog i latinskog jezika ne predviđa implementiranje antičkih medicinskih, odnosno ginekoloških tekstova i autora ni u osnovnim školama ni u gimnazijama, smatram da bi uvođenje barem nekog segmenta vezanog za ovo područje bilo od višestruke koristi za učenike svih uzrasta i usmjerenja, neovisno o njihovom stupnju poznavanja jezika. Naime, tema je vrlo fleksibilna po pitanju prilagođavanja interesu i znanju učenika.

Kako bi učenici bolje shvatili sadržaj i sagledali ga iz različitih kutova, tema im se može predstaviti na raznolike načine.

Ovisno o stupnju njihova obrazovanja, ponudio bi im se ili izvorni ili prilagođeni tekst.

Ako se radi u školi u kojoj se uči samo latinski jezik, najviše bi se usredotočili na kratke ulomke iz Mustiona i Celija, i to one gdje se njih dvojica najviše podudaraju. Na taj način bi mogli uspoređivati dva prijevoda, što također nije česta praksa u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, i uočavati glavne sličnosti i razlike, poglavito na razini gramatike, leksika i sadržaja navedenih autora. Ne bi bilo naodmet uključiti i male dijelove iz Soranova grčkog izvornika, barem u obliku već gotovog prijevoda, čak i ako učenici nikad nisu učili grčki jezik. U tom bi slučaju mogli vidjeti i sve one dijelove koje su Mustion i Celije izbacili iz svojih tekstova, jer ih nisu smatrali nužnima, a koji vrlo često znaju biti zanimljivi u povijesnom smislu.

Učenicima bi zasigurno bilo najzanimljivije raspravljati o civilizacijskoj strani ovih djela, istovremeno uspoređujući tadašnja ginekološka i porodničarska shvaćanja i znanja sa suvremenim napretkom u ovim medicinskim poljima. Također, uvidjeli bi koliko je antičkih medicinskih termina danas u svakodnevnoj uporabi, a od toga bi osobitu korist imali učenici zdravstvenih škola, kojima bi to zasigurno olakšalo učenje raznih medicinskih pojmova.

Ako se radi o klasičnoj gimnaziji, mogućnosti bi bile još veće i lakše izvedive, budući da bi učenici mogli uspoređivati dijelove od sva tri autora. Nastavnik bi trebao, s obzirom na vremensku

ograničenost, izabrati vrlo kratke ulomke, uvijek vodeći računa da su primjereni trenutnoj razini znanja učenika. Može ih uputiti na razlike i sličnosti u gramatici, leksiku i sadržaju, ali možda bi najlakše i najbolje bilo većinski se osvrnuti na medicinski vokabular i kako se grčki termini prevode na latinski. Tako bi učenici mogli uočiti u kolikoj mjeri današnja medicina obiluje pojmovima iz latinskog, a posebno grčkog medicinskog nazivlja.

Za kraj, učenicima bilo koje škole na projektoru se mogu pokazati ilustracije *fetus-in-utero* iz rukopisa B Mustionovih *Gynaecia* i najstariji poznati prikaz maternice u obliku dijagrama koji je također sadržan u tom rukopisu. Na taj bi način zaokružili ovu temu, a učenici bi stvorili sliku o antičkom poimanju porodništva i anatomskej sferi antičke ginekologije.

19. Zaključak

Soranovo djelo *Περὶ γυναικείων παθῶν* i njegovi kasnoantički prijevodi Mustiona i Celija Aurelijana odigrali su vrlo važnu ulogu u diseminaciji znanja o ginekologiji, porodništvu i primaljstvu u antici i srednjem vijeku.

Uvodni dio rada pokriva biografije autora, koje, iako ne obiluju mnoštvom sačuvanih podataka, otkrivaju kada su naši autori okvirno djelovali i koja su djela napisali, iako je većina, nažalost, izgubljena. Dok su s jedne strane Soranovo djelo i Celijev prijevod sačuvani u jedinstvenim rukopisima iz 13. i 15. stoljeća te u tekstološki lošem stanju, Mustionov je prijevod sačuvan u razmjerno bogatoj srednjovjekovnoj tradiciji čiji najvažniji rukopisi potječu iz ranog srednjeg vijeka.

Nakon prikaza rukopisne tradicije, u sklopu civilizacijske kontekstualizacije, sažeto su prikazane interakcije na medicinskom polju i središta medicinskog znanja, među kojima je od posebne važnosti za naš rad sjeverna Afrika gdje nastaju svi danas poznati prijevodi Sorana.

Proučavajući raznolike povijesne okolnosti koje potencijalno utječu na zamiranje ili održavanje predaje nekog autora i čitalačku publiku koja se povezuje s djelima koja smo ovdje proučavali, došli smo do zaključka da su upravo sažeti oblik i forma u obliku pitanja i odgovora ono što je pridonijelo popularnosti, a time i boljoj sačuvanosti Mustionova prijevoda naspram Soranova originala i Celijeva prijevoda.

U svrhu boljeg razumijevanja naših djela bilo je neizbježno dotaknuti se i najvažnijih medicinskih škola onoga vremena – metodičke, dogmatske i empirijske – koje su se međusobno, ali i unutar sebe samih razlikovale po filozofskim i znanstvenim načelima.

Također, kratko su prikazani neki aspekti grčkog i latinskog medicinskog vokabulara, od kojih je potonji puno slabije istražen, što je povezano i s manjim opsegom sačuvanih medicinskih spisa na latinskom jeziku. Obrađen je nastanak tehničkih termina koji je u grčkom vezan uz unutarjezične postupke tvorbe novih riječi, dok u latinskom, uz tvorbu novog vokabulara pomoću

unutarjezičnih postupaka, aktivno sudjeluje i posuđivanje i prilagođavanje već postojećeg grčkog tehničkog vokabulara.

Iako su mnoga poglavlja, a ponajviše ona iz četvrte knjige Soranova djela *O ženskim bolestima* izgubljena, središnji dio ovog rada, koji se bavi usporedbom Soranove, Mustionove i Celijeve građe po poglavljima, pokazuje nam, između ostalog, da na osnovi sačuvanih poglavlja kod Mustiona i Celija možemo pretpostaviti o čemu se radilo u izgubljenim dijelovima grčkog izvornika. Isto vrijedi i obratno: tamo gdje se neki dio Celijeva ili Mustionova djela zagubio, vrlo često uskaču grčka poglavlja. U ovom smo se dijelu bavili i prijevodom naslova iz sva tri djela, pri čemu smo u nekoliko navrata dovedeni u nedoumicu kako prevesti neke medicinske termine koji kao takvi danas više ne postoje. Međutim, na to ne treba gledati kao na prepreku, već u tome moramo uvidjeti potrebu za surađivanjem više područja znanosti od čega bi sve strane imale višestruku korist.

S obzirom na bogatstvo etimologiziranja koje se javlja u Soranovu djelu, kao zaseban smo aspekt u vrlo kratkim crtama pokušali prikazati razliku između modernog i antičkog poimanja etimologije, a potom smo na temelju par izabranih ulomaka iz sva tri djela promatrali kako antički autori pokušavaju povezati porijeklo riječi s pojavama i predmetima koje označavaju i kako su grčki termini prevedeni na latinski jezik.

Rad se u određenim segmentima pokazao zahtjevnim zbog nedostatka ili nedostupnosti relevantne literature. Ponekad se znalo dogoditi da naiđemo na neki članak koji mnogo obećava, ali čak sami autor izrijeком priznaje da unatoč najboljoj namjeri nije uspio doći do očekivanih saznanja i rezultata pri svom istraživanju.

U svakom slučaju, ostaje nada da će u budućnosti biti još više nastojanja da se osvijetli to vrlo bogato, značajno i intrigantno područje koje ima mnogo toga za ponuditi ne samo filologiji, nego i ostalim znanstvenim područjima.

20. Bibliografija

1. Izvori

Bolton 2015. Bolton, Lesley Annette. „An Edition, Translation and Commentary of Mustio’s Gynaecia.“ Thesis, University of Calgary, 2015.

Drabkin i Drabkin 1951. Drabkin, Miriam F. i Drabkin, Israel E. *Caelius Aurelianus Gynaecia Fragments of a Latin version of Soranus' Gynaecia from a thirteenth century manuscript.* Baltimore: John Hopkins Press, 1951.

Ilberg 1927. Ilberg, Johannes. *Sorani Gynaeciorum libri IV, De signis fracturarum, De fasciis, Vita Hippocratis secundum Soranum. Edidit Ioannes Ilberg.* Lipsia et Berolinum: Teubner, 1927.

„sigma,851“ i „sigma,852,“ Suda On Line, pristup 16.12.2021
<https://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-html/>.

Staden 1989. Staden, Heinrich. *Herophilus: The Art of Medicine in Early Alexandria: Edition, Translation and Essays.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

2. Sekundarna literatura

- Adams, J.N. *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Adams 2007. Adams, J. N. *Regional diversification of Latin, 200 BC-AD 600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Barber 2008. Barber, John. *The Road from Eden: Studies in Christianity and Culture*. Washington DC: Academia Press 2008.
- Barney 2006. Barney, Stephen et al., *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Browning 1994. Browning, Robert. *Medieval and Modern Greek*. 2. izd. reprint, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Burgièrè, Gourevitch, Malinas 1988. Burgièrè, Paul; Gourevitch, Danielle i Malinas, Yves, *Soranos d'Éphèse Maladies des femmes. Tome I : Livre I*. Paris: Les Belles Lettres, 1988.
- Caldwell 2018. Caldwell, Lauren. „Roman Medical Sects: The Asclepiadeans, the Methodists, and the Pneumatists.“ U: *Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World*, ur: Paul T. Keyser i John Scarborough, 637-654. New York: Oxford University Press, 2018.
- Colson 1919. Colson, F. H. „The Analogist and Anomalist Controversy.“ *The Classical Quarterly* 13, 1 (1919): 24-36.
- De Cuypere i Williams 2008. De Cuypere, Ludovic i Williams, Klaas. „Meaning and Reference in Aristotle's Concept of the Linguistic Sign.“ *Foundations of Science* 34 (2008): 307-324.
- De Saussure 2011. De Saussure, Ferdinand. *Course in General Linguistics*. Preveo Wade Baskin, ur. Perry Meisel i Haun Saussy. 2. izd. New York: Columbia University Press, 2011.
- Dickey 2007. Dickey, Eleanor. *Ancient Greek Scholarship*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Dietz 1838. Dietz, Friedrich Reinhold. *Sorani Ephesii de arte obstetricia morbisque mulierum quae supersunt. Ex apographo Friderici Reinholdi Dietz nuper fato perfuncti primum edita*. Regimontii Prussorum: apud Graefium et Unzerum, 1838.

- Ermerins 1869. Ermerins, Franciscus Zacharias. *Sorani Ephesii liber de muliebribus affectionibus*.
Traiecti ad Rhenum: Apud Kemink et filium, 1869.
- Forcellini i Furlanetto 1755. Forcellini, Egidio i Furlanetto, Giuseppe. „Taedium.“ U: *Lexicon Totius Latinitatis* (Padova: typis Seminarii, 1755), 656.
- Forcellini i Furlanetto 1755. Forcellini, Egidio i Furlanetto, Giuseppe. „Hedera.“ U: *Lexion Totius Latinitatis* (Padova: typis Seminarii, 1755), 644.
- Frede 1987. Frede, Michael. „The Method of the so-called Methodical School of Medicine.“ U: *Essays in Ancient Philosophy*, 261-278. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.
- Galanakis 2013. Galanakis, Emmanouil. „Apgar score and Soranus of Ephesus.“ *Lancet* 351, 9145 (1998): 2012-2013.
- Gielen 2018. Gielen, Erika. „Physician versus physician: Comparing the audience of *On the Constitution of Man* by Meletios and *Epitome on the Nature of the Men* by Leo the Physician.“ U: *Greek Medical Literature and its readers: From Hippocrates to Islam and Byzantium*, ur. Petros Bouras-Vallianatos i Sophia Xenophontos, 157-179. New York: Routledge, 2018.
- Hanson i Green 1994. Hanson, Ann Ellis i Green, Monica H. „Soranus of Ephesus: *Methodicorum princeps*.“ U: *Band 37/2. Teilband Philosophie, Wissenschaften, Technik. Wissenschaften (Medizin und Biologie [Forts.]*), ur. Wolfgang Haase, 969-1075 .Berlin, Boston: De Gruyter 1994.
- Ilberg 1910. Ilberg, Johannes. *Die Überlieferung der Gynäkologie des Soranos von Ephesos*. Leipzig: Teubner, 1910.
- Jones-Lewis 2016. Jones-Lewis, Molly. „Physicians and Schools.“ U: *A Companion to Science, Technology, and Medicine in Ancient Greece and Rome: Volume I*, ur. Georgia L. Irby, 386-401. Oxford: Willey Blackwell, 2016.

- Jouanna 2012. Jouanna, Jacques. „The legacy of the Hippocratic Treatise *The Nature of Man: The Theory of the four Humors*.“ U: *Greek Medicine from Hippocrates to Galen*, ur. Philip van der Eijk, 335-359. Brill: Leiden, Boston, 2012.
- Langslow 1989. Langslow, David. „Latin technical language.“ *Transactions of the Philological Society* 87, 1 (1989): 33-53.
- Langslow 1991. Langslow, David. „The Formation and Development of Latin medical Vocabulary: A. Cornelius Celsus and Cassius Felix.“ Thesis, University of Oxford, Wolfson College, 1991.
- Langslow 2000. Langslow, D. R. *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford: Great Clarendon Press, 2000.
- Langslow 2012. Langslow, David. „Typologies of translation in Greek and Latin: Latin *elticis* : *catelticis* = Greek *έλκτική* : *καθητική*.” U: *Multilingualism in the Graeco-Roman World*, ur. Alex Mullen i Patrick James, 141-171. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Lipourlis 2007. Lipourlis, Dimitrios. „Medical vocabulary.“ U: *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, ur. Anastasios-Fivos Hristidis, 1104-1115. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- Longrigg 1998. Longrigg, James. *Greek Medicine From the Heroic to the Hellenistic Age A Source Book*. Routledge: New York, 1998.
- Lüneburg 1894. Lüneburg, Heinrich. *Die Gynäkologie (Peri gynaikeiōn) des Soranus von Ephesus: Geburtshilfe, Frauen- und Kinder-Krankheiten, Diätetik der Neugeborenen*. Lehmann: München, 1894.
- Magner 2005. Magner, Lois N. *A History of Medicine*, 2.izd. Boca Raton: Taylor and Francis Group, 2005.
- Mazzini 1991. Mazzini, Innocenzo. „Il lessico medico antico: caratteri e strumenti della sua differenziazione.“ u: *Le latin médical: La constitution d'un langage scientifique*, ur. Guy Sabbah, 175-185. Saint-Étienne: Université Jean Monnet, 1991.

- Most 2017. Most, Glenn W. „Allegoresis and etymology.“ U: *Canonical Texts and Scholarly Practices: A Global Comparative Approach*, ur. Anthony Grafton i Glenn W. Most, 52-74. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Nutton 1988. Nutton, Vivian. „Soranos D' Éphèse, Maladies des femmes, vol. 1, bk. 1, texte établi, traduit et commenté par Paul Burgière, Danielle Gourevitch et Yves Malinas, Collection des Universités de France, Publiée sous le patronage de l' association Guillaume Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1988, 8vo, pp. ci, 131, illus.“ *Medical History*, 33(4): 501-502.
- Peraki-Kyriakidou 2002. Peraki-Kyriakidou, Helen. „Aspects of Ancient Etymologizing.“ *The Classical Quarterly* 52, 2 (2002): 478-493.
- Rose 1882. Rose, Valentin. *Sorani Gynaeciorum vetus translatio Latina nunc primum edita cum additis Graeci textus reliquiis a Dietzio repertis atque ad ipsum codicem Parisiensem nunc recognitis a Valentino Rose*. Lipsiae: Teubner, 1882.
- Rose 1882. Rose, Valentin. *Sorani Gynaeciorum vetus translatio Latina*. Lipsiae, Teubner, 1882.
- Rousseau 2021. Rousseau, Nathalie. „Ότι ἀλαζών ἐστὶ μάρτυς ἡ ἐτυμολογία: Galen on Etymology, Theory and Practice.“ U: *Ancient and Medieval Greek Etymology: Theory and Practice I*, ur. Arnaud Zucker i Claire Le Feuvre, 125-176. Berlin, Boston: De Gruyter, 2021.
- Samama 2017. Samama, Évelyne. „The Greek vocabulary of disabilities.“ U: *Disability in Antiquity*, ur. Christian Les, 121-138. New York: Routledge, 2017.
- Scarborough 2013. Scarborough, John. „Teodora, Aetius of Amida, and Procopius: Some Possible Connections.“ *Greek, Roman and Byzantine Studies* 53, 4 (2013): 742-762.
- Schironi 2010. Schironi, Francesca. „Technical Languages: Science and Medicine.“ U: *A Companion to the Ancient Greek Language*, ur. Egbert J. Bakker, 338-353. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2010.
- Scrivner 1980. Scrivner, Buford. „Carolingian Monastic Library Catalogs and Medieval Classification of Knowledge.“ *The Journal of Library History* 15, 4 (1980): 427-444.

- Seewald 2013. Seewald, Raphaela. „Medizinischer Codex Bibliotheca Medicea Laurenziana, Plut. 74,7.“ Diplomarbeit, Universität Wien Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, 2013.
- Stempsey 2005. Stempsey, William, ur. *Elisha Bartlett's Philosophy of Medicine*. Dordrecht: Springer, 2005.
- Sluiter 2015. Sluiter, Ineke. „Ancient Etymology: A Tool for Thinking.“ U: *Brill's Companion to Ancient Greek Scholarship: Volume 1-2*, ur. Franco Montanari, Stephanos Matthaios i Antonios Regnakos, 896-922. Leiden-Boston: Brill 2015.
- Škiljan (ur.) 1996. Škiljan, Dubravko, ur. *Leksikon antičkih autora*. Zagreb: Matica Hrvatska: Latina et Graeca, 1996.
- Temkin 1991. Temkin, Owsei. *Soranus' Gynaecology*. Baltimore: John Hopkins Press, 1991.
- Vedeshkin 2018. Vedeshkin, Mikhail „The social and legal status of physicians in the late Roman Empire.“ *History of Medicine* 5, 4 (2018): 243-247.
- Zucker i Le Feuvre 2021. Zucker, Arnaud i Le Feuvre, Claire. „Introduction.“ U: *Ancient and Medieval Greek Etymology: Theory and Practics I*, ur. Arnaud Zucker i Claire Le Feuvre, 1-20. Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 2021.

3. Internetski izvori

Baker 2021. Baker, Samuel H. „Aristotle on the Nature and Politics of Medicine.” *Apeiron* 54, 4 (2021). <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/apeiron-2019-0052/html>

Fück 1971. Fück, J. W. *Encyclopedia of Islam, Second Edition*, s. v. „Ibn Al-Nadīm,” 2012.

Hrvatska enciklopedija, s.v. „Hipokrat“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25671>

Hrvatska enciklopedija, s.v. „Herofil“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25195>

Hrvatska enciklopedija, s. v. „Erazistrat“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=18199>

Hrvatska enciklopedija, s. v. „Aulo Kornelije Celzo“.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11181>

Hrvatska enciklopedija, s. v. „pilorus“. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48258>

Hrvatska enciklopedija „kralježnica“. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33702>

Hrvatska enciklopedija, s. v. „Apgar-indeks“.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3294>

Hrvatska enciklopedija, s. v. „pika“.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48204>

Krivosheeva, Elena. „Iconicity and its Representation in Japanese Onomatopoeia.“ 1-8:

<https://www.semanticscholar.org/paper/Iconicity-and-its-Representation-in-Japanese-Krivosheeva/9d71f33421a505f20d16275121e0f72d2c2236df>

Oxford Classical Dictionary, s. v. „Empiricists”, pristupljeno 10.12.2021.

<https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8162>

O’ Hogan, Cillian. „The Greek language in the Latin West,” British Library.

<https://www.bl.uk/greek-manuscripts/articles/knowledge-of-greek-in-the-medieval-latin-west>

- Maltby 2005. Maltby, Robert. The Oxford Classical Dictionary, s. v. „Etymology“, 2005.
<https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-2513>.
- Robins 2012. Robins, R. The Oxford Classical Dictionary, s. v. „Analogy and anomaly“, 2012.
<https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-402>.
- Theocharis 2020. Theocharis, Dimitrois N. „Women in medicine: an epigraphic research.“ *CHS Research Bulletin* 8 (2020). <https://research-bulletin.chs.harvard.edu/2020/09/30/women-in-medicine-an-epigraphic-research/>
- Vallance 2016. Vallance, J. T. The Oxford Classical Dictionary, s. v. „Medicine“, 2016.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.4038>

21. Popis ilustracija

Ilustracija 1. Ilustracija maternice, Brussels MS 3701-15, f.16v. 9. st.

22. Popis tablica

Tablica 1. Usporedba Sorana, Mustiona i Celija prema građi po poglavljima

Tablica 2. Mustionova građa po poglavljima

Tablica 3. Celijeva građa po poglavljima